

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

K obecným otázkám lingvistické antropologie

Autor práce: Eliška Vlachová

Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 26. června 2014

.....

Eliška Vlachová

Poděkování

Tímto bych chtěla velmi poděkovat PhDr. Mileně Noskové, Ph.D., vedoucí mé bakalářské práce nejen za její pomoc a cenné rady, ale také za ochotu a vstřícnost, se kterou mě vždy při konzultacích vyslechla.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce sleduje obecné otázky interdisciplinárního oboru, který se pohybuje na pomezí lingvistiky a antropologie – lingvistické antropologie. Cílem práce je sjednotit poznatky o lingvistické antropologii jako samostatné vědní disciplíně z více odborných publikací. Jedná se o teoretickou práci zabývající se diferenciací lingvistiky a lingvistické antropologie, jejím postavením v systému humanitních věd, historickým přehledem o vývoji lingvistické antropologie a následném formování lingvistické antropologie jako samostatného vědního oboru. Dále následuje výčet paradigmat a primárních tematických celků v rámci lingvistické antropologie.

Klíčová slova

lingvistika - lingvistická antropologie - jazyk - kultura - společnost

Annotation

Presented thesis follows general questions from interdisciplinary field, which lies on the verge of linguistics and anthropology – linguistic anthropology. Aim of the thesis is an unification of previous knowledge about linguistic anthropology from various academic publications, so that it may be viewed as a standalone scientific discipline. The thesis is a theoretical work, which differentiates linguistics and linguistic anthropology, describes its standing in the system of social sciences, and provides us with historical overview of development of the linguistic anthropology as a separate field. This is followed by listing of paradigms and primary theoretical bodies within linguistic anthropology.

Keywords

linguistics - linguistic anthropology - language - culture – society

OBSAH

ÚVOD.....	1
1. LINGVISTIKA A LINGVISTICKÁ ANTROPOLOGIE JAKO VĚDNÍ OBORY.....	3
1.1 Definice lingvistiky a základní tematické vymezení	3
1.2 Lingvistika v historickém kontextu	4
1.3 Lingvistická antropologie	4
1.4 Význam a uplatnění lingvistické antropologie	6
1.5 Vztah mezi lingvistikou a antropologií.....	6
1.6 Postavení lingvistické antropologie v systému humanitních věd	7
1.7 Předmět zkoumání lingvistické antropologie v kontrastu k lingvistice.....	8
1.8 Předmět zkoumání lingvistické antropologie	8
1.9 Metodologie lingvistické antropologie	9
1.10 Lingvistická antropologie v historickém kontextu	10
2. HLAVNÍ OTÁZKY LINGVISTICKÉ ANTROPOLOGIE	13
2.1 Jazyk a jeho základní funkce	13
2.2 Původ (vznik) jazyka	14
2.3 Vývoj jazyka	15
2.3.1 Datování minulosti: glotochronologie	16
2.4 Genealogická (genetická) klasifikace jazyků	16
2.4.1 Afrika	18
2.4.1.1 Nigerokonžská jazyková rodina.....	19
2.4.1.2 Afroasijská jazyková rodina	19
2.4.2 Eurasie	20
2.4.2.1 Indoevropská jazyková rodina	20
2.4.2.2 Sinotibetská jazyková rodina	21
2.4.2.3 Austronéská jazyková rodina.....	21
2.4.3 Papuánské jazyky.....	22
2.5 Geografická klasifikace jazyků.....	22
2.5.1 Pidgin – kreolština, bilingvismus - diglosie.....	23
2.5.2 Prostředky šíření jazyků.....	24
2.6 Jazyk a kultura	25
2.6.1 Teorie jazykového relativismu.....	26
2.6.2 Hypotéza Sapira a Whorfa	27

2.7 Jazyk a společnost.....	28
2.7.1 Jazyková změna	29
2.7.2 Sociální podmíněnost komunikace	31
2.7.3 Jazyk a gender.....	32
2.8 Etnografie komunikace (řeči)	33
2.8.1 Komunikativní kompetence	33
2.8.2 Řečové společenství a jednotky řečového chování.....	34
2.8.3 Řečoví participantí	35
2.8.4 Neverbální komunikace	36
2.8.4.1 Bubnové a hvízdavé „jazyky“	37
2.9 Jazyk a ideologie.....	38
2.10 Jazyk a identita.....	39
3. K OBECNÝM OTÁZKÁM SOUČASNÉ LINGVISTICKÉ	
ANTROPOLOGIE	42
3.1 Současná lingvistická antropologie a její východiska	42
3.2 Jazykové plánování.....	42
3.3 Jazyková revitalizace	43
3.4 Internetnická a transkulturní komunikace.....	44
3.5 Moderní mýty o jazycích	45
3.6 Aplikovaná lingvistika v soudních řízeních.....	46
ZÁVĚR	48
SEZNAM LITERATURY	49
PŘÍLOHY	51

ÚVOD

Předkládaná bakalářská práce je prací teoretickou, sledující z širšího spektra obecné otázky interdisciplinárního oboru – lingvistické antropologie. Se zřetelem na přehlednost a lepší orientaci ve zkoumané oblasti, byla úvodní kapitola práce postavena na srovnání lingvistiky a lingvistické antropologie. Správná komparace, rozlišení a zejména pochopení těchto dvou disciplín je totiž velmi důležité pro komplexní vhléd do probírané tematiky. V první části bakalářské práce jsou dále definovány některé základní pojmy, vztahující se k lingvistické antropologii a představena je rovněž metodologie a historický vývoj celé disciplíny. Historický exkurz představuje počátky lingvistické antropologie, její vývoj a myšlenky nejvýznamnějších myslitelů spjatých s tímto oborem. Dodejme, že právě z myšlenek a výroků těchto badatelů bakalářská práce vychází.

Druhá část práce je věnována základním otázkám lingvistické antropologie, zejména pak vztahu jazyka a času, prostoru, kultury, společnosti, ideologie a identity. Pro pochopení výše zmíněných vztahů se v této kapitole věnuji jednak obecnému vymezení jazyka, dále pak podrobnému rozpracování jednotlivých otázek, které mj. zahrnují genealogickou klasifikaci jazyka, teorii jazykového relativismu (hypotézu Sapira a Whorfa), sociální podmíněnost komunikace, vztah jazyka a genderu, Hymesovu etnografii komunikace, neverbální komunikaci, ideologii a identitu. Závěr bakalářské práce je tvořen některými otázkami a východisky, kterými se lingvistická antropologie zabývá v současné době.

Přihlédneme-li ke skutečnosti, že lingvistická antropologie byla za samostatnou vědní disciplínu, tj. disciplínu výhradně vymezenou vůči jiným vědním disciplínám, uznána teprve po druhé světové válce, je obtížné nalézt zdroje, které by poskytovaly českému vědeckému prostředí dostatečné množství materiálu na dané téma. První publikace, která vyšla v České republice, a která se věnuje výhradně lingvistické antropologii, je kniha *Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie* (1997) od Zdeňka Salzmanna. Mezi další publikace, které se tématu věnují, řadím studijní text *Homo loquens: vybrané kapitoly z lingvistické antropologie* (2009), jejímž

autorem je Miroslav Černý, a knihu s názvem *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura* (2010) od Jana Pokorného. Z těchto tří zdrojů bakalářská práce primárně čerpá.

Cílem bakalářské práce je snaha postihnout základní teoretické poznatky z oblasti lingvistické antropologie a tyto poznatky zprostředkovat české akademické obci, pro niž je práce primárně určena.

1. LINGVISTIKA A LINGVISTICKÁ ANTROPOLOGIE JAKO VĚDNÍ OBORY

1.1 Definice lingvistiky a základní tematické vymezení

Výraz lingvistika, který vznikl z latinského *lingua* (jazyk) je ekvivalentem k českému jazykověda. Tedy věda, která se zabývá jazykem. Lingvistika jako vědní disciplína je jedním ze základních zdrojů, na níž navazují další vědní obory. Díky této vědě může lidstvo utvářet nová poznání a informace a tím přispívat k obohacování celého světa. Lingvistika se stala základem pro utváření dalších důležitých oborů. Není snadné přesně určit, kde se lingvistika nachází mezi ostatními vědami. Černý (1996) argumentuje: „Protože jazyk je společenský jev, patří lingvistika do věd společenských“ (Černý 1996: s. 16). Mezi vědy lingvistice nejbližší patří psychologie, sociologie, historie, filosofie a antropologie. Společně s lingvistikou se v některých případech vytvářejí disciplíny pomezí, jako je např. psycholingvistika nebo sociolingvistika.

„Lingvistika (jazykověda) je disciplínou studující oblast jazyka, mluvy, popř. řeči a oblast všech vztahů, které má k disciplínám jiným. Její hlavní vnitřní členění zachycuje schéma“ (Čermák 1997: s. 128).

„Lingvistika (jazykověda) – věda o jazyce; vědecké zkoumání jazyka, jeho užívání i vývojových zákonitostí, jeho vztahu k mimojazykové skutečnosti (k myšlení a životu společnosti) i vzájemného poměru jazyků“ (Kolektiv autorů Encyklopedického institutu Československé akademie věd 1972: s. 468).

„Jazykověda (jazykozpyt, lingvistika) je teoretická společenskovědní disciplína, zabývající se zkoumáním přirozených lidských dorozumívacích kódů – jazyků (Erhart 1990: s. 11)¹.

Schéma č. 1: Rozdělení lingvistiky

Lingvistika	- <i>teoretická</i>	- synchronní	- jeden jazyk - víc jazyků (kontrastivní/konfrontační)
		- diachronní	- jeden jazyk (historická) - víc jazyků (komparativní)
	- <i>aplikovaná</i>		

¹ V této definici jsou zdůrazněny tři momenty: a) Jazykověda je teoretická disciplína, teoretické bádání o jazycích, nikoli praktická znalost jazyků. – b) Jazykověda patří mezi společenskovědní obory, nikoli mezi přírodní vědy. – c) Jazykověda zkoumá přirozené jazyky; k jejím úkolům nepatří konstrukce umělých jazyků nebo umělých matematických kódů (Erhart 1990: s. 11).

(Zdroj: Čermák 1997: s. 128)

1.2 Lingvistika v historickém kontextu

Začátky jazykovědy (zvláště evropské), jak poukazuje Čermák (1997), jsou spojovány již se starými Řeky a Indy. V tomto období jazykověda nebyla brána jako zvláštní disciplína. Centrem zájmu v té době bylo slovo a jeho tvary. Indické a čínské dědictví zkoumání jazyka, popř. i myšlení arabské zůstávalo Evropanům po dlouhou dobu neznámé, a proto se pozornost vztahovala jen na zdroje evropské, v počátku řecké.

Mluvíme-li o jazykovědě v širším smyslu, považujeme ji za souhrn názorů, které kdy člověk na jazyk měl. Z tohoto pohledu Černý (1996) hovoří o rozdělení jazykovědy do tří základních období:

- 1) Období předhistorické
- 2) Období historické
  - a) období předvědecké
  - b) období vědecké

Černý (1996) tato období dále popisuje. V období předhistorickém „[...] se člověk buď podstatou jazyka vůbec nezabýval, nebo byly jeho představy o jazyce patrně velmi primitivní“ (Černý 1996: s. 40). „Období historické (tj. takové, z něhož se nám dochovaly písemné památky). Zpravidla se dělí do dvou částí; jsou to a) období předvědecké, do něhož zahrnujeme názory na jazyk, které se objevovaly od starověku až do začátku 19. stol.; b) období vědecké, které se formuje od druhého desetiletí 19. stol. a trvá dodnes“ (Černý 1996: s. 40).

Členění je doplněno o poznámku, že jen s obtížemi lze navrhnout jinou vhodnější periodizaci i přes to, že toto členění trpí nedostatky, které se týkají hranic mezi jednotlivými obdobími, tak i jejich názvů.

1.3 Lingvistická antropologie

Lingvistická antropologie, jak už svým názvem napovídá, je oborem interdisciplinárním. Pohybuje se na pomezí lingvistiky a společenskovedních oborů studujících lidskou kulturu. Mezi ony obory studující lidskou kulturu řadíme především antropologii.

Pokud se podíváme na pojem antropologie blíže, je nám jasné, že se jedná o kompozitum, které je složeno ze dvou slov - *anthropos* (člověk) a *logos* (slovo, myšlenka, v přeneseném významu věda)². Předmětem zkoumání antropologie jsou již od pradávna dva základní objekty – člověk a kultura. Člověk se stal předmětem studia nejen v antropologii a vědách lékařských, ale také v celé řadě společenských disciplín jakou je například mimo jiné i lingvistika.

„Antropologie je vědou o lidské odlišnosti a rozmanitosti, která se snaží vědecky hodnověrným způsobem popsat a vysvětlit různé formy sociální, kulturní a biologické existence člověka“ (Budil 2003: s. 11).

„Antropologie – věda o člověku, rozumí se o zdravém člověku, tj. nejen antropologie fyzická, zabývající se biologií člověka, ale v širším smyslu věda poznávající, jak biologické, tak i kulturní a sociální zvláštnosti života lidské společnosti na Zemi“ (Zpracoval autorský kolektiv za vedení RNDr. Josefa Wolfa, CSc. 1977: s. 56).

Lingvistická antropologie je tedy oborem, který čerpá z lingvistiky a společenských věd. Odborné publikace uvádějí pro lingvistickou antropologii též názvy: antropologická lingvistika, antropolingvistika či etnolingvistika. Pokorný (2010) uvádí, že pojem etnolingvistika v odborné literatuře odkazuje spíše na lingvistiku a etnicitu, tzn., že předmětem jejího zájmu je fungování jazyka ve spojitosti s etnickou rozmanitostí a etnickým vědomím, vztah mezi většinovými a menšinovými jazyky aj. V této práci proto preferujeme označení lingvistická antropologie: vyjadřuje přesně, čeho se podobor týká – studium jazyka v rámci antropologie.

„Lingvistická antropologie v dnešním smyslu je pak především studiem fungování jazyka v jeho kulturním a společenském kontextu. Studuje řečové chování a jeho vazby na kulturní představy a podmínky života svých nositelů“ (Pokorný 2010: s. 8).

„Lingvistická antropologie je subdisciplína sociální a kulturní antropologie, která se zabývá studiem vztahů jazyka, kultury a myšlení v různých sociokulturních“

---

² ŠEDIVÝ, V. *Antropologie* [online]. [cit. 2014-06-10] Dostupné z: <http://www.aee-sedivy.cz/antropologie/>

systemech. Především jde o výzkum jazyka jako symbolické báze kultury a determinanty lidské činnosti“ (Soukup, ed., 2000: s. 33; cit. In Černý 1997: s. 12).

1.4 Význam a uplatnění lingvistické antropologie

Bez nadsázky můžeme říci, že lingvistická antropologie a její vědecké závěry zásadně přispívají k lidskému poznání jako celku. S jistotou můžeme také říci, že ne každá společenskovední disciplína má možnost přispět a aplikovat výsledky svého výzkumu v praxi v tak širokém rozsahu jako právě lingvistická antropologie. Lingvistická antropologie také významně obohacuje výzkum připojených věd, pomáhá a spolupracuje se specialisty z ostatních disciplín. Podle mého názoru má lingvistická antropologie jako věda velký potenciál právě v tom, že je oborem interdisciplinárním, propojuje tak různé disciplíny a jejich metodologie.

1.5 Vztah mezi lingvistikou a antropologií

Jak zřetelně vyplývá z významu slov, lingvistiku lze definovat jako vědu o jazyce a antropologii jako vědu o člověku. Tento výklad je však velmi obecný a nemůžeme s ním do důsledku souhlasit. Černý (2009) říká, že je vždy nutné vymezit určitá specifika, díky nimž budou samostatnými disciplínami, nezávislými na disciplínách ostatních. Z definic, které jsou uvedeny výše, je zřejmé, že užívání jednoslovných pojmů *lingvistika* a *antropologie* je zavádějící. Obě zmiňované disciplíny v sobě zahrnují velmi rozsáhlou škálu podoborů, přičemž každý z nich vymezuje jinak oblast vědeckého výzkumu. Na druhou stranu je celkem časté, že jednotlivé podobory se ve svých zájmech překrývají.

Tuto teorii Černý (2009) ukazuje na příkladu sociolingvistiky ve vztahu k etnolingvistice. Mezi hlavní otázky, kterým se věnuje sociolingvistika, jsou bilingvismus³, multilingvismus⁴, diglosie⁵, vliv sociálních faktorů na jazykové chování jednotlivce (věk, pohlaví, vzdělání atd.). Etnolingvistika zkoumá témata příbuzná.

Podobné případy lze nalézt i v oblasti antropologické. Je těžké odlišit např. antropologii kulturní od sociální, případně etnologii, etnografii a národopis. Je třeba

---

³ „*Bilingvismus – dvojjazyčnost, aktivní užívání dvou jazyků, zvl. u jednotlivce, popř. i celého společenství*“ (Čermák 1997: s. 310).

⁴ Těž mnohojazyčnost.

⁵ „*Existence dvou jazyků, případně dvou variet téhož jazyka v jedné řečové komunitě se nazývá diglosie*“ (Černý 2009: s. 35).

také zmínit, že tuto situaci komplikuje fakt, že jednotlivé termíny různé národy vnímají odlišně.

Ke vztahu mezi lingvistikou a antropologií je nutno dodat, že americká tradice vnímá jako základní složku antropologického výzkumu znalost lingvistiky. Mezi antropologií a lingvistikou vzniká úzká spolupráce. Česká tradice je založena na výrazně odlišném prostředí. Spolupráce těchto dvou disciplín je minimální.

Ke konci této podkapitoly zařazuji citaci od Salzmann (1997), která vystihuje vztah mezi lingvistikou a lingvistickou antropologií.

„Lingvistikou se nerozumí studium konkrétního jazyka za tím účelem, abychom se naučili jím mluvit; spíše jde o analytické studium jazyka, jakéhokoli jazyka, s cílem odhalit jeho strukturu – různé druhy jazykových jednotek [...] a pravidla, podle nichž se tyto jednotky skládají do řečových úseků. Mezi lingvisty a lingvistickými antropology tedy existuje dělba práce: první se zajímají o strukturu jazyka, zatímco druhé zajímá užívání řeči a vztahy, které existují mezi jazykem na straně jedné a společností a kulturou na straně druhé“ (Salzmann 1997: s. 13).

Salzmann (1997) také zmiňuje, že pro lingvistu není nutné studovat antropologii pro plné ovládnutí jazykovědy; oproti tomu lingvistický antropolog musí mít lingvistické znalosti, aby byl schopen provádět úspěšně své výzkumy.

1.6 Postavení lingvistické antropologie v systému humanitních věd

Jak už bylo do jisté míry naznačeno, lingvistická antropologie si místo mezi ostatními humanitními vědami v České republice, jak zmiňuje Černý (2009) musí teprve vybojovat. Černý (2009) připomíná, že na rozdíl od jiných jazykovědných disciplín využívá v rámci metodologického přístupu složku výzkumu terénního⁶.

Jak uvádí Pokorný (2010), lingvistickou antropologii velmi ovlivňuje a navzájem se prolíná se sociolingvistikou⁷, a to tak, že je někdy velmi těžké najít mezi nimi jednoznačnou hranici.

---

⁶ Černý (2009) říká, že sociolingvistika při svém výzkumu využívá dotazníkových šetření či přepisovaných rozhovorů.

⁷ „Odvětví lingvistiky, které studuje ony četné aspekty vztahu mezi společností a jazykem“ (Salzmann 1997: s. 109).

„To, co odlišuje lingvistickou antropologii od sociolingvistiky, je především snaha komparovat různé společnosti a kultury a zájem odhalit kulturní význam sociolingvistických fenoménů“ (Pokorný 2010: s. 8).

Dále dodává, že lingvistická antropologie spíše používá kvalitativní než kvantitativní metody výzkumu a pojmový aparát než sociolingvistika.

„Role lingvistické antropologie však nemůže být ve vztahu k jiným oborům pouze pasivní, protože bez znalosti jazykové a kulturní diverzity, kterou nám lingvistická antropologie zprostředkovává, nelze hodnotit obecně platné hypotézy“ (Pokorný 2010: s. 8).

1.7 Předmět zkoumání lingvistické antropologie v kontrastu k lingvistice

Přihlédneme-li k tomu, že *„lingvistická antropologie usiluje uchopit jazyk v jeho úplnosti, ve všech vztazích s jeho prostředím a ve všech lidských skupinách“* (Pokorný 2010: s. 8-9), můžeme říci, že „čistá“ lingvistika je vlastně jen její součástí. Lingvistická antropologie na rozdíl od lingvistiky nechápe jazyk jako izolovaný od společenského života, ale poukazuje na to, že mezi ním a kulturně-společenskými strukturami je vzájemná souvislost.

1.8 Předmět zkoumání lingvistické antropologie

„Lidé se liší, protože mají rozdílný způsob života, kulturu, společenskou organizaci, spojuje je naopak jejich biologická podstata“ (Pokorný 2010: s. 7). Předmětem zkoumání lingvistické antropologie je podle Pokorného (2010) role jazyka v této diverzitě. Dále uvádí, že hlavním úkolem lingvistiky v oblasti antropologie je popis jazyků společností a jejich typologické srovnání, kterými se zabývá antropologie kulturní.

Další otázku představuje vztah mezi jazykem a kulturou popř. mezi kulturou a způsobem používání jazyka.

Mezi dva hlavní směry, které formovaly současnou lingvistickou antropologii Pokorný (2010) řadí:

- a) hypotézu jazykové relativity⁸
- b) etnografii komunikace⁹

Černý (2009) uvádí, že v současné době je lingvistická antropologie rozsáhlým vědním oborem, jenž v sobě zahrnuje velké množství tematických okruhů a zájmů. Patří sem například vztah:

- a) jazyka a času
- b) jazyka a prostoru
- c) jazyka a kultury
- d) jazyka a společnosti
- e) jazyka a ideologie
- f) jazyka a identity aj.

Popis uvedených tematických okruhů tvoří hlavní část této práce.

1.9 Metodologie lingvistické antropologie

Salzmann (1997) uvádí, že výzkumy, které se týkají kultury a jazyka současných společností se většinou provádí v terénu; tedy pobytem lingvistických antropologů ve společnostech nebo vesnicích, které chtějí studovat. Tento výzkum, říká Salzmann (1997), by měl být nejen dlouhý (několik měsíců, běžný je i rok či více), ale měl by se také opakovat (jestliže skupina antropologa přijme mezi sebe, ze strany badatele by měla být snaha k výzkumu se vrátit). Základní složkou metodologie je pro antropologa tzv. *zúčastněné pozorování (participant observation)*.

„Zapojení se antropologických terénních badatelů do každodenních aktivit lidí, které studují, na delší dobu, se označuje jako zúčastněné pozorování (participant observation)“ (Salzmann 1997: s. 13).

Černý (2009) problematiku metodologie také rozpracovává a uvádí, že v dnešní moderní době je možné při zúčastněném pozorování využívat i audiovizuální techniku, pomocí které antropolog pořídí kvalitní přepisy nahrávaných rozhovorů. Avšak uvádí nezbytnou podmínku pro využití této techniky a tou je souhlas komunikátorů

---

⁸ *Hypotéza jazykové relativity* je nejčastěji označována jako *Hypotéza Sapira a Whorfa*, podle tvůrců této teorie, amerických lingvistů Edwarda Sapira a Benjamina Lee Whorfa.

⁹ Pojem *etnografie komunikace* označuje „studium tzv. druhé jazykové relativity, závislosti mezi kulturou a způsobem používání jazyka, jeho funkcí, statusem a tzv. „jazykovou ideologií““ (Pokorný 2010: s. 8). Zakladatelem tohoto směru je Dell Hymes.

s pořízením nahrávky. Samozřejmostí pro lingvistické antropology je také vedení tzv. *terénního deníku (field notes)*.

Salzmann (1997) zúčastněné pozorování dále popisuje a říká, že pro antropologa je přínosné, jestliže je schopen s lidmi, které studuje, komunikovat v jejich vlastním jazyce. Jestliže toho není schopen, je nucen spoléhat se na tlumočníky, kteří i přes snahu antropologovi pomoci, sdělení zjednodušují či deformují. Z toho vyplývá, že má-li mít terénní výzkum relevantní výsledky, je vhodné jazyk studované společnosti ovládat a stejně tak být obeznámen i s její kulturou.

„Znalost jazyka slouží antropologovi jako neocenitelný nástroj k tomu, aby získal poučené chápání mnoha aspektů kultury – například umožňuje badateli posoudit relativní postavení členů komunity na základě toho, jak se navzájem oslovují“ (Salzmann 1997: s. 14).

1.10 Lingvistická antropologie v historickém kontextu

Salzmann (1997) uvádí, že již v 5. století př. n. l. se řecký historik Herodot zabýval něčím, co by se mohlo nazývat lingvistickou antropologií. Herodot se ve svých spisech zmiňuje o etnickém původu národů jihozápadní Malé Asie a bere v úvahu nářečí, kterými příslušníci těchto národů hovoří. Dále Salzmann (1997) uvádí, že zájem evropských vědců o národní jazyky amerických kontinentů, kterými mluvili původní obyvatelé, přichází v období námořních objevů. I přes tyto skutečnosti je lingvistická antropologie v moderním smyslu, dá se říci mladou vědní disciplínou, kterou se zabývají vědci (hlavně ve Spojených státech) a je realizována především na katedrách tamějších univerzit.

Jak jsem již zmínila v předchozím odstavci a jak dále Salzmann (1997) uvádí, disciplína, která se dnes označuje jako lingvistická antropologie, vychází ze styků amerických indiánů s evropskými přistěhovalci. Jazykem a kulturou těchto lidí se na amatérské úrovni zabývali lidé různých profesí a vzdělání. Salzmann (1997) dále tvrdí, že mezi ně patřili např. lékaři, právníci, přírodovědci, kněží atd. Mezi tyto lingvisty – amatéry se řadil také Thomas Jefferson (1743 – 1826), který se zabýval studiem a sběrem slovní zásoby amerických indiánských jazyků. Jefferson ve svém díle *Notes on the State of Virginia* píše: *„Kdyby byly vytvořeny slovníky všech jazyků, kterými se mluví v Severní a Jižní Americe [...] a uloženy ve všech veřejných knihovnách, byla by*

dána příležitost těm, kteří jsou zběhlí v jazycích Starého světa, aby je s nimi srovnávali, nyní nebo kdykoli v budoucnosti, a zformulovali nejlepší argumenty pro původ této části lidské rasy“ (Jefferson 1944: s. 225-226; cit. In Salzmanna 1997: s. 17).

Na lingvisty – amatéry navazuje již plnohodnotné studium amerických indiánských jazyků a kultur, které přichází se založením *Kanceláře pro etnologii Smithsonianova institutu (Bureau of Ethnology of the Smithsonian Institution)* v roce 1879 ve Spojených státech. Podle Salzmann (1997), jejím tehdejší ředitelem byl John Wesley Powell, který v roce 1891 publikoval klasifikaci amerických indiánských jazyků na sever od Mexika, uznávanou až do dnešní doby. Přesně dvacet let od vydání Powellovy klasifikace vydal Franz Boas první svazek *Handbook of American Indian Languages* (1911). Mnozí považují právě Franze Boase (1858 – 1942) za zakladatele lingvistické antropologie. Boas byl zastáncem terénního výzkumu a zdůrazňoval znalost jazyka a kultury studované společnosti za nepostradatelnou součást úspěšného výzkumu. Při svém výzkumu zdůrazňoval zkušenost jako hlavní pramen poznání. Pokorný (2010) uvádí, že Boas byl kritikem egocentrismu, rasových předsudků a apriorního hodnocení. „*Ačkoli Boas zdůrazňoval psaní gramatik, sestavování slovníků a sbírání textů, stále častěji se začal provádět výzkum jak postavení jazyka v amerických indiánských společnostech, tak vztahu jejich jazyků ke kulturám*“ (Salzmanna 1997: s. 18). Pokorný (2010) hovoří o tom, že Boas zásadně ovlivnil vývoj americké antropologie. Mezi jeho žáky – nástupce patří taková jména jako např. E. Sapir, R. Benediktová, M. Meadová a další.

Salzmanna (1997) dále zmiňuje, že studium vztahu mezi jazykem a kulturou (či společností) bylo po druhé světové válce uznáno jako dostatečně důležité k tomu, aby se zařadilo mezi čtyři základní podobory antropologie¹⁰.

Vhodné je také se zmínit o jistých rozdílech, které jsou mezi americkou a českou lingvistickou antropologií. Jedním z nich je, jak představitelé obou zemí vnímají vztah mezi antropologií a lingvistikou. V podkapitole o vztahu mezi lingvistikou a antropologií jsem již uvedla, že americká tradice vnímá jako základní složku antropologického výzkumu znalost lingvistiky, a že mezi oběma disciplínami vzniká úzká spolupráce, na rozdíl od české tradice, která je založená na výrazně odlišném prostředí a spolupráce mezi těmito disciplínami je prozatím minimální. Tento jev se

---

¹⁰ Salzmanna (1997) uvádí, že mezi čtyři základní podobory antropologie se řadí: a) biologická (fyzická) antropologie, b) Archeologie, c) Antropologická lingvistika, d) Kulturní antropologie.

odráží i na přístupu univerzit ve zmiňovaných zemích (tradice oboru je ve Spojených státech starší). V českém univerzitním prostředí se lingvistickou antropologií zabývá PhDr. Miroslav Černý, Ph.D., z Ostravské univerzity v Ostravě, při Filosofické fakultě, katedře anglistiky a amerikanistiky. V roce 2009 publikoval práci *HOMO LOQUENS Vybrané kapitoly z lingvistické antropologie*.

Sám Černý říká: „*Lingvistická antropologie si své místo v systému humanitních věd musí, alespoň v České republice, teprve vybojovat*“ (Černý 2009: s. 17).

V roce 2010 PhDr. Jan Pokorný publikuje knihu s názvem *Lingvistická antropologie; jazyk, mysl a kultura*. Pokorný je zástupcem Univerzity Karlovy v Praze, Filosofické fakulty, Ústavu etnologie.

Nejvýznamnějším autorem, jenž využívá amerického i českého přístupu, je Zdeněk Salzman. Zdeněk Salzman (*1925) je českým lingvistou, antropologem, folkloristou a byl profesorem na univerzitě v Massachusetts. V roce 1947 odešel z Československa do Spojených států studovat. Již během studií uskutečnil svůj první terénní výzkum mezi Severními Arapahy ve státě Wyomingu. Později se věnoval také výzkumu indiánů Navaho a Hopi, ale také např. Čechů žijících v Rumunsku (Salzman 1997). Předmětem zájmu jeho studia je především lingvistická antropologie. Zdeněk Salzman jako první publikoval učebnici o lingvistické antropologii ve Spojených státech (1993); *Jazyk, kultura a společnost (Language, culture and society)*. V roce 1997 publikace vyšla v češtině.

Lingvistická antropologie je oborem poměrně novým a jak říká Černý (2009) své místo si v České republice musí teprve vybojovat.

2. HLAVNÍ OTÁZKY LINGVISTICKÉ ANTROPOLOGIE

2.1 Jazyk a jeho základní funkce

„Jazyk je univerzální dorozumivací prostředek celospolečenské povahy, nástroj myšlení a prostředek sloužící k ukládání lidských zkušeností a k rozvíjení národních kulturních tradic. Má systémový¹¹ a znakový¹² charakter“ (Černý 1996: s. 17).

U jazyka rozlišujeme tři jeho složky:

- a) řeč (*langage*)
- b) jazyk (*langue*)
- c) promluvu (*parole*)

„Řeč je obecně lidská schopnost dorozumívat se pomocí jazyka; jazyk v užším smyslu je systém znaků a pravidel, kterým se mluvčí řídí při sdělování informací; promluva je konkrétní sdělení vytvořené na základě znalosti a respektování systému jazyka“ (Černý 1996: s. 17).

Lingvistika se zabývá všemi složkami jazyka, avšak ve středu jejího zájmu je jazyk v užším slova smyslu.

Mezi základní funkce jazyka Černý (1996) zařazuje funkci dorozumivací¹³. Dále se zmiňuje o faktu, že jazyk je jev celospolečenský¹⁴, nebo také celonárodní. Jazyk je mimo jiné také nástrojem myšlení. *„Myšlení je zprostředkování mozkovou činností na základě předchozího smyslového poznání; jazyk je pak nástroj, jímž se myšlení zobecňuje a předává dále“ (Černý 1996: s. 17).* Další významnou funkcí jazyka je, že slouží jako prostředek k ukládání lidských zkušeností¹⁵. Strukturální lingvistika zavádí do jazykovědy systémový a znakový charakter jazyka.

---

¹¹ „Jednou z nejcharakterističtějších vlastností jazyka je jeho systémovost. Slovo jazyk se v češtině používá v poměrně širokém významu, který může označovat i řeč nebo styl. Jazyk v užším smyslu je však právě jen systémem jednotek a pravidel k tvoření promluv, nikoli jejich samotnou realizací“ (Pokorný 2010: s. 54)

¹² „Jazyk se často definuje jako znakový systém. Znakem se zpravidla označuje něco zastupující něco jiného. [...] Ferdinand de Saussure rozlišil složky znaku jako označující (*signifiant*) a označované (*signifié*)“ (Pokorný 2010: s. 55 – 56)

¹³ Funkce dorozumivací, nebo také sdělovací či komunikativní je základní funkcí jazyka (Černý 1996: s. 17).

¹⁴ Celospolečenský či celonárodní proto, že je majetkem celého jazykového společenství (Černý 1996: s. 17).

¹⁵ Lidstvo ukládá své zkušenosti zejména v psané podobě a předává je pomocí psané i mluvené podoby (Černý 1996: s. 17).

2.2 Původ (vznik) jazyka

O vzniku jazyka kolují různé domněnky a předpoklady. Názory na to, kdy a jak jazyk vznikl, jsou různé. Podle odhadů, které uvádí Čermák (1997) to bylo před 50 000 – 100 000 lety, podle jiných snad už před 1 000 000 let. Nejstarší doložené písemné záznamy, jsou podle Čermáka (1997) však maximálně „jen“ 6000 let staré.

Černý (1996) uvádí mj. dvě teorie o vzniku jazyka:

- a) teorie monogenetická
- b) teorie polygenetická

Podle monogenetické teorie lidská řeč vznikla na jednom místě, ze kterého se následně rozšířila po celém světě a diferencovala se do dnešních jazyků. Teorie polygenetická je toho názoru, že jazyk vznikl na různých místech světa.

Asi nejlépe tuto problematiku shrnuje Černý (1996).

„Současná věda není dosud schopna spolehlivě vysvětlit všechny okolnosti vzniku lidské řeči. Je to totiž velmi složitá otázka, která je úzce spjata s otázkou vzniku člověka, neboť lidská řeč vznikala současně s člověkem a je jedním z hlavních příznaků, jimiž se odlišil od ostatní přírody. Proto není otázka vzniku jazyka pouze věcí lingvistiky, nýbrž zejména antropologie, paleontologie, psychologie a vůbec většiny společenských věd“ (Černý 1996: s. 31).

Schéma č. 2: Teorie o vzniku (původu) jazyka

A – Utopická: zásah bohem při budování babylonské věže¹⁶;

B – Genetická: jazyk vznikl jako důsledek náhlé genetické mutace lidí, což měl podpořit předchozí přípravný biologický vývoj;

C – Přirozená:

- a) *onomatopoická*¹⁷: jazyk vznikl nápodobou přírodních či zvířecích zvuků,
- b) *interjekční*¹⁸: jazyk vznikl spontánním vývojem z lidských výkřiků, resp. původně zvířecích (bolesti, radosti...). (Zdroj: Čermák 1997: s. 84-85)

¹⁶ Čermák (1997) uvádí, že došlo k násilnému rozdělení původně společného jazyka (bohem) a rozchodu stavitelů babylonské věže na více míst; o jazyku jako daru bohů mluví také i jiné kultury, např. mezopotamská, čínská, arabská aj.

¹⁷ angl. též *bow-bow theory* (Černý 1996: s. 33).

2.3 Vývoj jazyka

S podkapitolou o vývoji jazyka přichází na řadu první z hlavních tematických okruhů lingvistické antropologie a tím je vztah jazyka a času. Z tohoto pohledu je cílem lingvistiky sledovat jazyky z dlouhodobé perspektivy a ukázat či alespoň naznačit jakým přínosem může být tento pohled pro antropologii.

„Strukturu jazyka můžeme analyzovat a popisovat tak, jak existuje v určitém okamžiku (což v praxi znamená v nějakém krátkém časovém úseku) buď v přítomnosti nebo minulosti“¹⁹ (Salzmann 1997: s. 55).

Čermák (1997) ve své publikaci *Jazyk a jazykověda* popisuje, že jazyk jako takový se neustále v různém smyslu vyvíjí. Ontogeneticky tzn. u každého jedince od jeho narození a fylogeneticky u svého společenství, které je nositelem jazyka. U fylogeneze je třeba rozlišit fylogenezi v širším a v užším smyslu. V prvním ohledu se jedná o vývoj jazyka absolutní, tj. od jeho prvopočátku, do kterého patří i formování prvního primitivního systému. V užším smyslu jde o vývoj již vybudovaného systému jazyka, který se v jednotlivých etapách diachronie jen obměňuje.

Důležité momenty, které asi nejvíce ovlivnily vývoj jazyka a kultury jsou podle Čermáka (1997) tři:

- a) vlastní vynález písma (především hláskového)²⁰
- b) vynález knihtisku²¹
- c) vynález počítačového editoru²²

O vývoji jazyka hovoří také Černý (1996). Zmiňuje, že ve vývoji jazyků je možné sledovat řadu zákonitostí. *„Nejobecnější zákon jazykového vývoje je možné vidět v tom, že každý živý přirozený jazyk se vyvíjí a že neustálým změnám jsou vystaveny všechny jeho složky, tj. jeho zvuková stránka, slovník i gramatika“* (Černý 1996: s. 35). Dále tuto myšlenku upřesňuje a říká, že jednotlivé jazykové plány se nevyvíjejí stejnou

---

¹⁸ angl. též *pooh-pooh theory* (Černý 1996: s. 32).

¹⁹ „Přístup, který chápe jazyk jako průřez v čase a pomíjí jeho historické předchůdce, se nazývá synchronní. Lze ale také sledovat změny, které se v jazyce udály v průběhu času. Takový rozbor či přístup se nazývá diachronní“ (Salzmann 1997: s. 55).

²⁰ V letech 1700-1500 př. n. l. je šířeno hláskové písmo Feničany (Čermák 1997: s. 86).

²¹ Roku 1445 n. l. Gutenberg vynalezl knihtisk (Čermák 1997: s. 86).

²² V 80. letech 20. st. n. l. byl vynalezen a šířen počítačový editor (Čermák 1997: s. 86).

rychlostí. Nejrychlejší změnám je vystavena slovní zásoba²³. Opačným případem je gramatika, která se v průběhu času (staletí) mění většinou jen nepatrně.

K rychlosti změn v jazykovém vývoji se vyjadřuje následovně. „*Rychlost změn není konstantní; existují období, kdy jsou změny pomalejší, a jiná, která způsobují zvýšenou rychlost změn; k těm posledním patří zvláště období významných politických a kulturních událostí*“ (Černý 1996: s. 35).

2.3.1 Datování minulosti: glotochronologie

„*Novodobý pokus statisticky určit dobu, během níž jazyk nebo skupina geneticky příbuzných jazyků procházela nezávislým vývojem [...]*“ (Salzmann 1997: s. 63). Tento pokus, jak zmiňuje Salzmann (1997) učinil Swadesh.

Podle Salzmann (1997) by tato metoda měla být nazývána lexikálně-statistickou glotochronologií, „*[...]neboť studuje časové vztahy mezi příbuznými jazyky statistickým srovnáváním vzorků jejich slovní zásoby*“ (Salzmann 1997: s. 63).

Datování minulosti pomocí glotochronologie „*je založeno na předpokladu, že ve všech jazycích existuje určitá skupina slov, která jsou nahrazována slovy jinými stejnou rychlostí během dlouhého časového období*“ (Salzmann 1997: s. 63).

Na základě této metody bylo provedeno několik testů. Salzmann (1997) uvádí výsledky těchto testů následovně; Průměrně 20% slov z jádra slovní zásoby se nahradí či ztratí během 1000 let. Z této skutečnosti vyplývá, že zbylých 80% slov se v jazyce po tuto dobu udržuje.

2.4 Genealogická (genetická) klasifikace jazyků

Tato podkapitola se věnuje vztahu jazyka a prostoru, jenž je dalším tematickým okruhem lingvistické antropologie.

Genealogická klasifikace jazyků se zabývá okolnostmi šíření jazyků světem. Jak uvádí Salzmann (1997), chceme-li jazyky světa klasifikovat, nejběžnější je klasifikace genetická.

---

²³ Podle odhadů se v průběhu osmi let vymění v jazyce asi jedna pětina slovní zásoby (Černý 1996: s. 35).

„*Genetická klasifikace jazyků se snaží utřídit jazyky podle původu. [...] Činí tak zkoumáním původu gramatických forem, základních výrazů a systematických fonologických korespondencí*“ (Pokorný 2010: s. 159).

Spolu s touto klasifikací rozlišujeme také typologickou klasifikaci, která je založena na strukturních podobnostech jazyků bez ohledu k jejich genetickému vztahu. „[...] *typologická klasifikace se používá méně běžně, nepochybně zčásti proto, že předpokládá dobrou znalost gramatického systému jazyků; ale takové informace o mnoha jazycích, kterými se nepíše - jazycích Nové Guineje, jazycích tropických dešťových pralesů Jižní Ameriky a několika oblastí na jiných kontinentech stále není k dispozici*“ (Salzmann 1997: s. 73-74). Z tohoto důvodu v práci preferuji typologii genetickou.

Při genetické klasifikaci se nejčastěji užívá termín *jazyková rodina*. „*Tento termín označuje všechny jazyky, které se vyvinuly z jednoho společného východiskového jazyka, takže jsou příbuzné*“ (Salzmann 1997: s. 74). Dále dodává, že o částech jazykové rodiny se obvykle hovoří jako o *větvích*.

Počty jazyků v jednotlivých jazykových rodinách se velmi liší. Podle odhadů se největší africká rodina (nigerokonžská) skládá z více než tisíce jazyků a několikanásobně více dialektů. Salzmann (1997) uvádí, že i přes tuto skutečnost existuje mnoho jazyků, které nemají vztah k žádnému jinému jazyku. Tyto jazykové rodiny, které tvoří pouze jeden člen, se označují jako *jazykové izoláty*. Jazykovými izoláty je např. mnoho indiánských jazyků v Severní a Jižní Americe, avšak přesná data nejsou k dispozici, protože znalost amerických indiánských jazyků je stále ještě neúplná.

Tabulka č. 1: Hlavní jazykové rodiny světa podle katalogu Ethnologue (2014)

JAZYKOVÉ RODINY	ŽIVÉ JAZYKY		POČET MLUVČÍCH		GEOGRAFICKÉ ZAŘAZENÍ
	abs.	%	abs.	%	
Afroasijské	367	5,16	374 573 409	5,95	Přední východ, Arábie
Austronéské	1 222	17,20	346 489 508	5,50	Indonésie, Oceánie
Indoevropské	437	6,15	2 925 253 210	46,46	Evropa, Přední Asie, Indie
Nigerokonžské	1 526	21,47	435 432 213	6,92	střední a jižní Afrika
Sinotibetské	455	6,40	1 268 218 984	20,14	Čína, Tibet
Papuánské	476	6,70	3 540 024	0,06	zejména Nová Guinea
CELKEM	4 483	63,09	5 353 507 384	85,03	-----

(Zdroj dat: Ethnologue. *Summary by language family* [online]. [cit. 2014-05-25] Dostupné z: <http://www.ethnologue.com/statistics/family>)

(Zdroj: vlastní zpracování)

K této tabulce je nutno dodat, že počty živých jazyků i počty jejich mluvčích jsou variabilní. Při zkoumání této problematiky jde vždy o pouhý odhad a výčet statistických dat, která jsou pouze orientační. Dále je třeba zmínit, že výčet jazykových rodin uvedených v přehledu není kompletní a jejich výběr je do značné míry subjektivní. Větší část jazykových rodin, není do přehledu zařazena.²⁴

2.4.1 Afrika

Afrika byla prvním kontinentem, který člověk osídlil. Z tohoto důvodu je vhodné začít u ní. Mezi ryze africké jazykové rodiny řadíme²⁵:

- a) khoianská
- b) nilosaharská
- c) nigerokonžská

²⁴ Na skutečný počet jazykových rodin panují různé názory. Někteří odborníci hovoří o sedmnácti jazykových rodinách, jiní o dvaceti (Černý 2009: s. 30).

²⁵ Mezi africké jazykové rodiny patří také afroasijská, která mimo Afriky zasahuje do Asie a okrajově i do Evropy (Pokorný 2010: s. 160).

2.4.1.1 Nigerokonžská jazyková rodina

Nigerokonžská jazyková rodina je počtem mluvčích třetí největší jazykovou rodinou světa a počtem jazyků (odhad kolem 1500) zaujímá první místo. Pokorný (2010) uvádí, že typickým znakem nigerokonžských jazyků je především systém jmenných tříd. Uvádí, že maximální počet jmenných tříd je téměř čtyřicet. „*Většina nigerokonžských jazyků je tonální²⁶ a často se řídí samohláskovou harmonií, podobně jako jazyky nilosaharské. Samohlásek bývá často velké množství, stejně jako souhlásky se často nazalizují²⁷. Mnohé jazyky západní Afriky jsou izolační, jiné aglutinační nebo flexivní*“ (Pokorný 2010: s. 163). Dále hovoří o tom, že se v afrických jazycích vyskytují slovesa sériová²⁸ a také morfologie je často velice bohatá.

2.4.1.2 Afroasijská jazyková rodina

Afroasijských jazyků je okolo 370 a hovoří jimi téměř 400 milionů mluvčích. Mimo Afriky zasahuje též do Asie a okrajově i do Evropy. „*Afroasijské jazyky tvoří starověká egyptština, která se dodnes zachovala v podobě koptského jazyka, semitské jazyky, berberské jazyky, čadské jazyky, kušitské jazyky, omoské jazyky (dříve součást jazyků kušitských) [...]*“ (Pokorný 2010: s. 164).

Dále Pokorný (2010) uvádí, že především díky expanzi islámu je současným nejrozšířenějším semitským jazykem arabština, která je v dnešní době rozdělena do několika dialektů. Zajímavý je fakt, že z arabštiny vznikla maltština, která je jediným semitským jazykem v Evropě.

„*Charakteristickými vlastnostmi afroasijských jazyků je slovosled VSO²⁹ (objevuje se však i slovosled SVO³⁰ a SOV³¹), rozlišování mužského a ženského rodu, emfatické souhlásky³², přivlastňovací přípony a tzv. vnitřní flexe*“ (Pokorný 2010: s. 164).

---

²⁶ Též tónový.

²⁷ Zapojení nosní dutiny při výslovnosti.

²⁸ „*Řada jazyků používá tzv. sériová slovesa. Věta „přinesl jsem ti knihu“ se v jazyce yoruba vyjádří takto: „mo mú íwe wá fún ó“ („já-vzít-kniha-jít-dát-ty“)*“ (Givón 1979: s. 221; cit. In Pokorný 2010: s. 87).

²⁹ VSO - sloveso (verbum), podmět (subjekt), předmět (objekt).

³⁰ SVO – subjekt, verbum, objekt.

³¹ SOV – subjekt, objekt, verbum.

³² „*Emfatické souhlásky - t, d, z, s (které mají i svůj neemfatický protějšek). Tyto souhlásky se vyslovují s tzv. emfatickým důrazem - jazyk je při nich lžicovitě prohnut směrem dolů, podobně jako při ruském*

2.4.2 Eurasie

„Eurasie představuje jazykový region, ve kterém se nacházejí jedny z největších jazykových rodin, a také nejvýznamnější křižovatku pravěkých migrací“ (Pokorný 2010: s. 165). Eurasie je označení pro pevninu na Zemi, která zahrnuje Evropu a Asii.

Do jazykového regionu Eurasie řadíme velké množství jazykových rodin. Podrobněji se budu věnovat indoevropské, sinotibetské a austronéské jazykové rodině. Všechny tyto rodiny spojuje fakt, že jimi mluví stamiliony³³ lidí po celém regionu.

2.4.2.1 Indoevropská jazyková rodina

Co se počtu mluvčích týče (téměř tři miliardy) je indoevropská jazyková rodina největší jazykovou rodinou na světě. Zahrnuje oblast Evropy, Přední Asie a Indie.

O tom, kde ležela pravlast Indoevropanů, se vedou spory. Pokorný (2010) uvádí tyto teorie a hypotézy:

Teorie tzv. kurganizace, podle níž pravlast Indoevropanů ležela na východní Ukrajině a v jižním Rusku odkud se stěhovali na západ a východ během 3. tis. př. n. l.. Další hypotézou je, že pravlast ležela v Malé Asii, jejíž rozšíření se spojuje s migrací zemědělců do Evropy v 7. st. př. n. l. Jiné hypotézy se zmiňují o jejich původu v Evropě, Arménii či v Indii.

Indoevropská jazyková rodina se dělí na tyto skupiny^{34, 35}:

a) Anatolské (chetitsko-luvijské)	d) Albánské
b) Řecké	e) Arménské
c) Italické	f) Tocharské
d) Románské	g) Indoíránské
e) Keltské	h) Slovanské
f) Germánské	i) Baltské

Jelikož se do slovanských jazyků řadí český jazyk, chtěla bych se této větvi věnovat podrobněji. Pokorný (2010) uvádí, že pravlast slovanských jazyků ležela mezi

---

tvrdém "l". " Arabština. Vznik a historický vývoj arabštiny [online] [cit. 2014-06-18] Dostupné z: http://www.arabstina.cz/index.php/Neco_o_arabstine.html

³³ V případě indoevropské jazykové rodiny mluvíme o téměř třech miliardách mluvčích.

³⁴ Řazeno podle doby, ze které se dochovaly nejstarší záznamy.

³⁵ Dělení: (Pokorný 2010: s. 166-169).

řekami Vislou, Dněstrem a Dněprem. Při velkém stěhování národů Slované pronikli a obsadili území opuštěné germánskými kmeny, dále Peloponés a Malou Asii. Pokorný (2010) hovoří o skutečnosti, že i přes pozdější zatlačení zpět se jim podařilo natrvalo obsadit rozlehlá území Balkánu a střední Evropy.

Tabulka č. 2: Dělení slovanských jazyků³⁶

ZÁPADNÍ	VÝCHODNÍ	JIŽNÍ
čeština	běloruština	srbochorvatština
slovenština	ukrajinština	slovinština
polština	ruština	makedonština
dolnosrbština	rusínština	bulharština
hornosrbština		staroslověnština
kašubština		církevní slovanština

(Zdroj: vlastní zpracování)

2.4.2.2 Sinotibetská³⁷ jazyková rodina

Sinotibetská jazyková rodina je počtem mluvčích (více než 1,2 miliardy) druhou největší jazykovou rodinou na světě. Tvoří ji čínské dialekty a tibetobarmské jazyky (okolo 450 jazyků). Dělení sinotibetských jazyků uvádí Pokorný (2010):

„Tradičně se sinotibetské jazyky dělí na čínskou větev (mandarínská čínština, dialekty hakka, yue, gan, wu, xing a min) a tibetobarmskou větev [...]“ (Pokorný 2010: s. 174).

Pokorný (2010) uvádí znaky, které jsou pro sinotibetskou jazykovou rodinu typické. Řadí mezi ně např. jednoslabičná slova, tonálnost a spíše jednoduchou morfologii. Pořadí slov čínštiny je SVO, na rozdíl od jazyků tibetobarmských (SOV).

2.4.2.3 Austronéská jazyková rodina

Austronéská jazyková rodina se vyznačuje tím, že je druhou největší, co se týče počtu živých jazyků (asi 1200). Geograficky ji zařazujeme do oblasti Indonésie a

³⁶ Dělení: (Pokorný 2010: s. 168).

³⁷ Též tibetočínská jazyková rodina.

Oceánie. Pokorný (2010) uvádí, že mluvčí austronéských jazyků jsou prakticky výlučně jen ostrované a šíření těchto jazyků bylo spjato s rozvojem mořeplavby, objevem tzv. vahadlové kanoe a vyspělým systémem navigace.

„Austronéské jazyky mají zpravidla nízký počet hlásek (pouze 13 v havajštině), jednoduchou stavbu slabiky, jsou aglutinačního, analytického nebo izolujícího typu“ (Pokorný 2010: s. 176).

2.4.3 Papuánské jazyky

Papuánské jazyky, které se vyskytují na Nové Guinei, jak uvádí Pokorný (2010) jsou příkladem největší jazykové diverzity³⁸ na světě.

„Na ploše okolo 900 000 km² se zde hovoří více než jedním tisícem jazyků. Tři až čtyři stovky jazyků náleží do austronéské jazykové rodiny. Zbývající jazyky patří do více než 60 jazykových rodin a označují se jako jazyky papuánské [...]. Počet papuánských izolovaných jazyků může dosahovat až padesáti“ (Pokorný 2010: s. 180).

2.5 Geografická klasifikace jazyků

Klasifikaci typologickou a genetickou upřednostňují lingvisté. Na rozdíl od lingvistických antropologů, kteří ve středu svého zájmu mají klasifikaci geografickou. *“[...]lingvističtí antropologové ji vítají jako vhodný prostředek pro zkoumání pohybu jazyků, a tedy i komunit, které těmito jazyky hovoří. Další výhodou geografického hlediska je bezesporu potenciál odhalit rozsah kontaktů jednotlivých jazyků v různých částech světa“* (Černý 2009: s. 33).

Černý (2009) zmiňuje, že příkladem klasifikace na základě geografického hlediska je rozčlenění dialektů v jazyce³⁹. Rozčlenění jazyka na dialekty podle Černého (2009) vybízí k několika otázkám. Ptá se po definici národního jazyka, jaký je vztah mezi jazykem, dialektem a idiolektem.

„Národní jazyk – jazyk určitého národa“ (Čermák 1997: s. 338).

---

³⁸ Též rozmanitosti.

³⁹ Černý (2009) uvádí příklad na dialektch arabštiny.

„Dialekt – označuje formu jazyka nebo řeči užívanou členy regionální, etnické nebo sociální skupiny⁴⁰. Dialekty, které jsou navzájem srozumitelné, patří do téhož jazyka. Všechny jazyky, kterými mluví více lidí než jedno malé homogenní společenství, se skládají ze dvou nebo více dialektů“ (Salzmann 1997: s. 78).

„Ideolekt/idiolekt – jazykový systém jednotlivce představující vždy individuální výběr z (národního) jazyka a směs rysů lokálních, sociálních aj.“ (Čermák 1997: s. 333).

Černý (2009) uvádí, že i přes to, že se definice jednotlivých pojmů zdají být jednoznačné, mnohdy není lehké určit, zda je konkrétní jazykový útvar dialektem určitého jazyka či hovoříme již o samostatném jazyce.

2.5.1 Pidgin – kreolština, bilingvismus - diglosie

Při geografické klasifikaci nesmíme opomenout termíny: *pidgin*, *kreolština*, *bilingvismus* a *diglosie*.

Černý (2009) uvádí, že oba termíny (pidgin a kreolština), odkazují k událostem, při kterých došlo ke střetu a následnému smíšení dvou či více jazyků (většinou evropského a „domorodého“). Dále se zmiňuje o tom, že jejich užívání není omezeno teritoriálně, protože s pidginy a kreolskými jazyky se můžeme setkat po celém světě, zejména však v oblastech, které byly cílem kolonizace velmocí Starého světa. Zmiňované variety⁴¹ budují své základy většinou na angličtině, francouzštině, portugalské, španělštině a holandské.

Pidginy a kreolštiny se zabývá také Pokorný (2010), který mj. popisuje znaky obou variet. „*Pidžin má relativně jednoduchou stavbu, omezený počet funkcí a není mateřským jazykem žádného etnika. Vzniká pro komunikaci v určité specifické doméně (hlavně při obchodním styku) mezi lidmi, kteří jiný společný jazyk nemají. Charakteristickou vlastností pidginů je jednoduchá syntax, malá slovní zásoba, minimum gramatických kategorií a nerozlišování funkčních stylů*“ (Pokorný 2010: s. 138).

---

⁴⁰ „Termín *dialekt* sociolingvistika užívá, vedle původního smyslu vázaného na geografický výskyt variety (regionální dialekt), i ve smyslu vertikálním, kdy je vymezovaný sociální vrstvou či třídou (sociální dialekt). *Sociolekt* (sociální dialekt) je tudíž varieta jazyka, vymezená sociálně, tj. vztahem k sociální skupině, třídě, popř. i profesní skupině“ (Čermák 1997: s. 58).

⁴¹ „Varieta jazyka – útvar, komunikativní verze jazyka zahrnující dialekt, spisovný jazyk, pidgin aj.“ (Čermák 1997: s. 396)

„Pokud se pidžin stane přirozeným jazykem určité skupiny lidí, stává se kreolštinou“ (Pokorný 2010: s. 139).

Pokorný (2010) říká, že kreolština je ve všech směrech již plnohodnotným jazykem – roste jeho strukturální složitost a i jeho funkce se rozšiřují.

„Základní rozdíl mezi pidginem a kreolštinou tkví v tom, že zatímco první slouží pro účely obchodní (odtud i samotný název: údajně jde o čínský překlad slova „byznys“), jde tudíž o jazyk pomocný, nikoli mateřský, kreolštiny se přijímají jako jazyky hlavní, rodné“ (Černý 2009: s. 34).

Dalším způsobem, jak překlenout jazykovou propast, mezi mluvčími, jejichž jazyky jsou navzájem nesrozumitelné je tzv. „Lingua franca – jazyk, na kterém se jako na médiu komunikace shodnou lidé mluvící různými prvními jazyky“⁴² (Salzmann 1997: s. 82).

„Bilingvismus – dvojjazyčnost, aktivní užívání dvou jazyků, zvl. u jednotlivce, popř. i celého společenství“⁴³ (Čermák 1997: s. 310).

Černý (2009) hovoří o tom, že příkladem bilingvismu jsou mluvčí pidginů (jsou schopni aktivně užívat dvou či více jazyků). Zmiňuje také, že v domácím prostředí upřednostňují mateřský jazyk, naopak ve školách, na úřadech apod. hovoří pidginem či jazykem oficiálním.

„Existence dvou jazyků, případně dvou variet téhož jazyka v jedné řečové komunitě se nazývá diglosie“ (Černý 2009: s. 35).

V současné době je dvojjazyčnost vnímána velmi pozitivně. Může jedinci přinést ekonomický a společenský růst.

2.5.2 Prostředky šíření jazyků

Jakými způsoby se jazyky šíří světem? Jaké aspekty ovlivňují šíření jazyků a jaké jsou podoby těchto jazyků? To jsou otázky, na které bych chtěla v následující podkapitole odpovědět. Doposud jsem se zabývala jazykem víceméně „staticky“. Zmínila jsem řadu jazyků a jazykových rodin z různých koutů světa, jejich kontakty a

⁴² Salzmann (1997) uvádí jako příklad angličtinu v Indii.

⁴³ „Obecně se liší bilingvismus podle aspektu časového, na bilingvismus simultánní (kdy se jedinec učil oba jazyky v podstatě současně) a sekvenční (kdy šlo napřed o naučení jazyka jednoho a později druhého)“ (Čermák 1997: s. 71).

důsledky těchto kontaktů. Nyní bych se chtěla podrobněji zabývat otázkou „dynamickou“.

Černý (2009) ve své publikaci cituje Ostlera (2007), který rozlišuje čtyři základní podoby jazykového šíření.

- 1) *„Migrace, kdy se jazykové společenství fyzicky přemístí a přinese si s sebou svůj jazyk.*
- 2) *Difúze, kdy nedochází k početně silnému stěhování a přichází postupně jazykově asimilují v novém prostředí.*
- 3) *Infiltrace, což je kombinace předchozích dvou uvedených typů.*
- 4) *Lingua franca, která vzniká prostřednictvím difúze a infiltrace⁴⁴“*

(Ostler 2007: s. 42 cit. In Černý 2009: s. 36).

Příkladovým jazykem je u Černého (2009) angličtina. Říká, že v Severní Americe a Austrálii se rozšířila migrací, v Indii a Skandinávii difúzí a v Jižní Africe infiltrací.

Jazyky na celém světě se v průběhu času vyvíjí, mění, některé z nich zanikají. Součástí vývoje jazyků je i jejich šíření. Výsledkem jazykového šíření je jazyková změna. Černý (2009) uvádí, že v důsledku kontaktu mezi rozdílnými jazykovými společenstvími se někdy jazyky mísí, jindy jeden jazyk převládne nad druhým apod.

2.6 Jazyk a kultura

Od uvedení jazyka v čase a přes jeho šíření v prostoru se dostáváme k otázce, která je pro lingvistické antropology dá se říci klíčová; otázka jazyka a kultury. Centrem této podkapitoly je tzv. *teorie jazykového relativismu*, zejména pak *hypotéza Sapira a Whorfa*. Abychom se mohli zabývat jazykem a kulturou podrobněji, je třeba tyto termíny vymezit teoreticky.

Salzmann (1997) uvádí, že *„jazyk označuje komplex obecně lidských schopností k hlasové komunikaci, neboli prostě dar řeči“* (Salzmann 1997: s. 96).

---

⁴⁴ Černý (2009): Osvojení tohoto jazyka se předpokládá u mluvčích, jejichž mateřštinou není právě *lingua franca*.

Jazyk má ale dva významy. Tím druhým má Salzman (1997) na mysli určitý, specifický jazyk, který „označuje jeden z několika tisíců systémů orální komunikace, užívaný různými lidskými společnostmi“ (Salzman 1997: s. 96).

„Jazyk obecně je částí lidského genetického vybavení, zatímco jazyk v druhém smyslu „určitý, nějaký jazyk“ musí být během dětství naučen, spolu s mnoha neverbálními složkami určité kultury. „Nějaký jazyk“ je v jistém smyslu stejně vázán na kulturu jako tradiční zvyky a hodnotové orientace charakteristické pro společnost, která ho (tj. jazyk) užívá“ (Salzman 1997: s. 96).

Jaký je tedy vztah jazyka a kultury? Na tuto otázku odpovídá také Salzman (1997), který říká, že termín *kultura* je také mnohoznačný. „Komplexně se chápe tak, že označuje celý systém naučeného lidského chování, předávaného z generace na generaci. Když však mluvíme o „nějaké kultuře“, je nadbytečné, přesně vzato, mluvit o jazyce, protože každý určitý jazyk je jednou formou (i když autonomní) naučeného chování, a proto částí kultury“ (Salzman 1997: s. 97).

Touto problematikou se zabývá také Černý (2009), který na základě definice od Budila („Kultura představuje[...] kolektivně sdílený, naučitelný jazykový obraz a interpretaci skutečnosti a zároveň normativního řádu a hodnotové orientace dané lidské populací“; Budil 1999: s. 25; cit. In Černý 2009: s. 41), říká, že z výše uvedeného vyplývá, že je „jazyk nějakým způsobem vázán na kulturu a naopak; jinými slovy není kultury bez jazyka a zároveň není jazyka bez kultury“ (Černý 2009: s. 41).

2.6.1 Teorie jazykového relativismu

Teorie jazykového relativismu je s lingvistickou antropologií velmi úzce spojena. Nelze je spolu ztotožňovat avšak hypotéza či princip jazykové relativity je součástí studia lingvistické antropologie. Pokorný (2010) uvádí, že problémem jazykové relativity se zabývají i jiné obory, např. filosofie či psycholingvistika. Černý (1997) uvádí názor zastánců jazykové relativity, který říká, že zásadní význam pro naše chápání vnějšího světa má mateřský jazyk. Jednotlivé mateřské jazyky se mezi sebou značně liší a z toho vyplývá, že kolik existuje jazyků, tolik je různých světů, ve kterých žijeme. Mateřský jazyk je jedinečný, protože nám umožňuje chápat svět určitým, specifickým způsobem. Černý (1997) teorii uvádí na příkladu, kdy jedním z mateřských jazyků je český jazyk a druhým jazyk nespécifikovaného indiánského kmene. Říká, že

každý ze zástupců příslušného mateřského jazyka bude mít zcela jiné kulturní zázemí a naprosto odlišnou představu o vnějším světě. Nejznámější teorií jazykového relativismu je tzv. *hypotéza Sapira a Whorfa*.

2.6.2 Hypotéza Sapira a Whorfa

Edward Sapir (1884 – 1936) byl mj. lingvistou, antropologem, etnologem a žákem Franze Boase. Černý (1997) uvádí, že byl hlavním inspirátorem hypotézy Sapira a Whorfa (dále jen „SWH“). Pokud chceme odlišit vliv Sapira na konečnou podobu SWH, je vhodné uvést jeho základní myšlenky:

- 1) *„Mateřský jazyk je na jedné straně společenský výtvar, který odráží objektivní realitu, na druhé straně jakožto systém, v němž jsme vychováni a v němž od útlého dětství myslíme, ovlivňuje náš způsob chápání vnějšího světa.*
- 2) *Lidé vychováni v různých jazykových prostředích různě vnímají okolní svět, protože jazyky se mezi sebou liší, neboť jsou odrazem různých prostředí.*
- 3) *Lidé poznávají svět jen prostřednictvím některého jazyka, a proto světy, v nichž žijí různá společenství, jsou různé světy, nikoliv jenom týž svět popsany různými etiketami“ (Černý 1997: s. 405).*

Benjamin Lee Whorf (1897 – 1941) byl Sapiroovým žákem. Jeho názory dále rozvedl a radikalizoval. Hovoří se o něm jako o skutečném propagátorovi jazykové relativity, protože na rozdíl od Sapira, jehož myšlenky zaujaly především odborníky, myšlenky Whorfa byly určeny pro laickou širokou veřejnost.

„Tezi, že různé kultury vnímají na základě specifické lingvistické výbavy svět různým způsobem, se Benjamin Lee Whorf pokusil doložit především při studiu jazyka Hopiů, který srovnával se „standardními“ evropskými jazyky (SAE – Standard Average European)“ (Budil 2003: s. 294). Černý (1997) uvádí, že v jazycích SAE rozlišujeme čas minulý, přítomný a budoucí, tedy řídíme se kategoriemi času a prostoru, kdežto jazyk hopi disponuje se dvěma formami času (dřívější a pozdější) a převažuje u něj událostní chápání světa.

Whorfova podoba hypotézy je „radikálnější“. *„Hypotéza zpochybňuje existenci objektivního světa, absolutizuje vliv gramatických struktur na charakter jednotlivých*

obrazů reality, jak je vnímají mluvčí odlišných jazyků, a navíc považuje veškeré myšlení za výhradně jazykové“ (Černý 2009: s. 42).

Společným východiskem pro Sapira a Whorfa byla snaha nalézt vztah mezi jazykem a myšlením. Konkrétně se zabývali tím, jakým způsobem jazyk naše myšlení ovlivňuje. Shodují se v těchto hypotézách:

- 1) *„Všechny vyšší úrovně myšlení jsou závislé na jazyku.*
- 2) *Struktura jazyka, který je používán, ovlivňuje způsob, v němž dotyčný mluvčí chápe své prostředí. Obraz světa kolísá podle jazyka⁴⁵“ (Vrhel 1981: s. 72).*

SWH vznikala postupně od konce dvacátých let až do začátku let čtyřicátých. Během této doby až do dnes ovlivnila mnoho vědců a badatelů, kteří se ptali a ptají po její ověřitelnosti. Podle některých názorů verifikovat či falsifikovat tuto hypotézu nelze. Zdá se, že právě z tohoto důvodu je SWH stále aktuální otázkou. SWH měla a má své příznivce i odpůrce. Budil (2003) dokonce uvádí, že málokterá hypotéza vyvolala tak odlišné a rozporuplné reakce. V roce 1956 vychází obsáhlá publikace *Jazyk, myšlení a skutečnost (Language, Thought, and Reality)*, která obsahuje veškeré Whorfovy práce týkající se jazykového relativismu. Pro českého čtenáře vyšlo v roce 1981 skriptum od Františka Vrhela *Základy etnolingvistiky*, které vedle podrobného rozboru SWH uvádí i nejdůležitější kritické ohlasy, které na hypotézu (většinou negativně) reagovaly.

2.7 Jazyk a společnost

Tato část práce se bude zabývat především vztahem řeči (jazyka) a společnosti, tzn. souvislostmi a strukturami, které mohou spojovat, nebo naopak rozdělovat jednotlivce či skupiny uvnitř společného sociálního rámce. Odvětvím lingvistiky, které studuje tyto vztahy je sociolingvistika. Salzmann (1997) uvádí, že řeč stojí v centru fungování společnosti. Případné rozdíly v řeči jsou dobrými ukazateli a někdy dokonce i příčinami sociálních rozdílů. Jinak řečeno jazyk a styl řeči odráží etnickou a sociální identitu a úkolem lingvistických antropologů a jiných badatelů je tyto jevy pozorně sledovat. Salzmann (1997) dále uvádí, že každý jazyk bez ohledu na to, v které době a na jakém místě se jím mluví, je především institucí společenskou, tedy takovou, bez

---

⁴⁵ Tato teze je mezi odpůrci jazykové relativity zvláště kritizována a dá lehce napadnout. Budil (2003) uvádí názor kritiků, který říká, že „[...]populace hovořící velmi rozdílnými jazyky sdílejí často společnou kulturu“ (Budil 2003: s. 296).

kteřé jsou lidské společnosti nemyslitelné. Pro antropology není zajímavý jazyk izolovaný, tedy abstrahovaný od svých mluvčích, ale jazyk, který je užíváný ve skutečném životě a jeho významy jsou zásadní pro členy společenství nebo společnosti.

Čermák (1997) vymezuje tři hlavní stránky, které jazyk a společnost spojují:

- 1) *„Jazyk je společenská instituce, která je mezi ostatními institucemi, tj. na rozdíl od práva, politického systému apod., zcela jedinečná v tom, že se nezakládá na přirozeném vztahu vůči věcem, svému objektu.*
- 2) *Jazykové znaky jsou psychické povahy, mající své sídlo v mozku, ve své existenci jsou však utvrzované společenským konsensem, dohodou, tj. vzájemným uznáváním. Tato úmluva, daná tradicí, má povahu přirozené většinové volby (jazyk vzniklý v minulosti lidé považují za výhodný a přijímají dobrovolně), a proto nelze pro jazyk mj. předpokládat nějaké autoritativní rozhodování kohokoliv, které by fakt většinové volby zrušilo.*
- 3) *Jazyk je souborem zvyků a konvencí, je tedy konvenční, tj. ustalovaný v praxi jako výsledek vývoje mezi variantami a alternativami; v tomto smyslu je jazyk i jev historický“ (Čermák 1997: s. 56).*

Čermák (1997) dodává, že bez jazyka společnost nemůže existovat. Jazyk je znakem daného etnika, národa popř. rasy či skupiny a je také nástrojem kultury v dané společnosti. Na jazyk se dívá i z hlediska jeho vývoje u jedince a říká, že jazyk je nástrojem socializace „[...] tj. formování a integrace do dané společnosti“ (Čermák 1997: s. 56). Především jazykem si lidé předávají své vědění, zvyky, mýty, domněnky atd. Černý (2009) dodává, že s pojmem socializace úzce souvisí pojem *enkulturace*. Říká, že při jisté míře zjednodušení můžeme termíny považovat za synonymní, avšak první z nich upřednostňují sociologové, druhý antropologové a etnologové.

Pro lingvistickou antropologii a sociolingvistiku je shodná skutečnost, že obě tyto disciplíny se zajímají o jazyky určitých společenství.

2.7.1 Jazyková změna

Černý (1996) uvádí, že termín *jazykové změny* je v moderní lingvistice pojmem s dlouhou tradicí. V 19. století se jednalo především o změny fonetické, které byly hlavním tématem srovnávací a historické gramatiky. Později (v polovině 20. století) se změnami především ve slovní zásobě zabývala např. neolingvistika. Systémové změny

v jazyce studovali strukturalisté. Černý (1996) uvádí nedostatky, které měla každá ze zmiňovaných disciplín. Historická gramatika se podle Černého zabývala pouze vývojem izolovaných hlásek, aniž by brala v potaz celkový jazykový systém. Neolingvistika se zabývala historií jednotlivých slov a strukturalisté se sice zajímali o vývoj jazykového systému, ale nebyli schopni popsat průběh jazykových změn „[...] tj. jak se postupně realizují a které skupiny obyvatelstva jsou jejich nositeli“ (Černý 1996: s. 402). V dnešní době, jak uvádí Salzmann (1997) vědci za jazykovou změnu považují sociolingvistickou změnu, tzn., změna se má chápat v souvislosti se společností, ve které k ní dochází. Černý (1996) říká, že moderní sociolingvistika má v tomto ohledu výborné výsledky. Sociolingvistika podává dokonalý popis průběhu jazykových změn, zvláště pokud se jedná o jejich sociální hlediska, mezi něž Černý řadí věk, pohlaví a sociální postavení jejich nositelů. „*Podarilo se zachytit jazykové změny v určitém okamžiku přechodu od jedné výchozí jednotky (hlásky, diftongu, skupiny hlásek, morfému, slova, větného vzorce apod.) k jednotce novější*“ (Černý 1996: s. 402).

Ukázkovým příkladem výzkumu sociolingvistické změny patří výzkum W. Labova, který jej realizoval v 60. letech. Salzmann (1997) uvádí, že Labov se zabýval sociálním statutem mluvčích ve městě New York City a jejich výslovností (r)⁴⁶. Labov si stanovil následující hypotézu: „*Jestliže dvě podskupiny newyorských mluvčích jsou v jistém pořadí na stupnici sociální stratifikace, budou ve stejném pořadí podle výslovnosti (r)*“ (Labov 1972: s. 44; cit. In Salzmann 1997: s. 109). Pro svůj výzkum si vybral vzorek prodavačů ve třech obchodních domech. Obchodní domy představovaly trojí status – vysoký, střední a nízký, podle socioekonomického statusu zákazníků, cen zboží, vzhledu apod. Labov dále předpokládal, že prodavači mají sklon „půjčovat si prestiž“ od svých zákazníků. Tento předpoklad formuloval do další hypotézy: „*U prodavačů v obchodním domě s nejvyšším pořadím budou nejvyšší hodnoty (r); u těch, kteří jsou v obchodním domě s nejnižším pořadím, se ukážou hodnoty nejnižší*“ (Labov 1972: s. 45; cit. In Salzmann 1997: s. 110). Výsledky výzkumu odpovídaly stanoveným hypotézám. Vyslovování (r) bylo jedním z příznaků společenské prestiže a stále častěji se vyskytovalo u formální řeči.

---

⁴⁶ Jazykové proměnné se dávají do závorek.

2.7.2 Sociální podmíněnost komunikace

Černý (2009) hovoří o tom, že užívání různých typů či vzorců jazyka a řečové činnosti je značnou měrou ovlivňováno geografickými a sociálními faktory. Zatímco u geografického faktoru jsou výsledkem teritoriální variety jazyka, dialekt a interdialekt, sociální vliv, který se promítá do jazykových variet, se označuje termínem *sociolekt* (*sociální dialekt*). V tomto případě můžeme užívat přesnějšího členění na *slang*, *argot*, případně *žargon*.

„Slang či žargon (angl. a fr. termín pro označení téhož útvaru), tj. mluva určitých sociálních vrstev obyvatelstva, např. studentů, vojáků, některých povolání atd. Žargon může „parazitovat“ na národním jazyce (tj. nemá vlastní gramatiku, liší se pouze slovní zásobou), nebo je zcela autonomní (má vlastní slovní zásobu i gramatiku), jako např. pařížský argot“ (Černý 1997: s. 395).

„Argot, tj. jazyk lidí vyřazených ze společnosti, který má i funkci utajení obsahu před nepovolanými“ (Černý 1997: s. 395).

Při výkladu o těchto varietách je vhodné zmínit, že každý jednotlivec jich užívá hned několik a to buď střídavě, nebo je může kombinovat. Vždy záleží na konkrétní situaci (prostředí, tématu, partnerovi při rozhovoru atd.). Černý (1997) uvádí, že naše řečová činnost je ovlivněna i některým z pěti faktorů (věk, pohlaví, etnická příslušnost, sociálně ekonomické postavení, vzdělání)⁴⁷. Například řeč mladých lidí se liší od starší generace sklonem k zavádění jazykových inovací; častým případem jsou jazykové změny. Starší mluvčí jsou naopak jazykově konzervativnější. Jazykovou konzervativností se vyznačuje také řeč žen, které na rozdíl od mužů vybírají odlišnou slovní zásobu, která je dána odlišnými tématy (domácí práce, děti, vs. „mužská“ témata: sport, politika apod.) Rozdíly v jazyce mohou být způsobeny školním i jiným vzděláním nebo celkovou intelektuální úrovní.

Vhodné je se také zmínit o tom, že existují jisté bariéry při procesu socializace. Těmito bariérami jsou myšleny především vrozené dispozice, které se týkají poškození nervového systému, poruchy sluchu a mluvidel či podobná poškození způsobena v průběhu života.

---

⁴⁷ Věk, pohlaví a etnická skupina mají charakter biologicko-společenský. Sociálně ekonomické postavení a vzdělání mají charakter sociální (Černý 1997: s. 394).

2.7.3 Jazyk a gender

Černý (2009) uvádí, že především v posledních dvaceti pěti letech v souvislosti s rozvojem feministického hnutí a v rámci tzv. *genderových studií* se stále více analýz zaměřuje na srovnávání komunikačních rozdílů mezi ženami a muži. Jinými slovy se budeme ptát po tom, jak se odráží rozdíl mezi mužem a ženou v jazyce a řeči. Salzmann (1997) uvádí, že nejzjevnější jsou rozdíly fyzikální ve vlastnostech hlasu, které se utvářejí hlavně v období puberty⁴⁸. Otázkou je, zda-li se liší řeč žen a mužů i jinak než jen fyzikálně. Salzmann (1997) na tuto otázku odpovídá a říká, že v podstatě ne, protože i když jsou mezi oběma pohlavími jisté rozdíly (např. postavení ve společnosti), musí být schopna spolu komunikovat. Ale i přesto bychom menší rozdíly mezi řečí mužů a žen našly. Rozdíly najdeme u různých jazyků, kde určité morfémy mají odlišnou fonologickou stavbu. K těmto jazykům, jak uvádí Salzmann (1997) patří např. koasatština či jazyk maskodžijský z oblasti jihozápadní Louisiany. Pro názornost uvádím několik příkladů:

- a) Při vyprávění tradičních pohádek koasatské ženy při citaci mužských postav užívají mužských forem a naopak.
- b) Arabové v severní Africe, jejichž druhým jazykem je francouzština, artikuluji (r) podle pohlaví mluvčího⁴⁹.
- c) V aljutorštině hlásku kterou ženy vyslovují jako (ts), muži vyslovují jako (l) nebo (s).
- d) V jukagirštině muži vyslovují některé hlásky jako palatály (t', d'), ženy tyto hlásky vyslovují jako afrikáty (c, dz).⁵⁰

Rozdíly tohoto typu nejsou nijak vzácné. Jsou doloženy u jazyků Severní a Jižní Ameriky, Asie, ale i na dalších kontinentech.

Salzmann (1997) také uvádí, že i volba slov, která jsou užívána muži či ženami se mění podle příležitosti, typu posluchačů a dalších okolností. Ženy například užívají mnohem častěji slov expresivních, konkrétně expresivní přídavná jména, která vyjadřují

---

⁴⁸ „V důsledku prodloužení hlasivek u chlapců se zvětší rozsah mužského hlasu a klesne asi o oktávu, zatímco ženský hlas se stane hlasitějším a změní se jeho tón, tj. „barva“ (kvalita), protože přibudou svrchní tóny“ (Salzmann 1997: s. 116).

⁴⁹ „[...] v mužské řeči je to apikální souhláska (artikulována za pomoci špičky jazyka, který je přitom aktivní); v řeči žen je to souhláska čípková (artikulovaná zadní částí jazyka s pomocí čípku)“ (Salzmann 1997: s. 117).

⁵⁰ Příklad c) a d) uvádí Pokorný (2010).

souhlas či obdiv (kouzelný, úžasný, fantastický). Muži vyjadřují souhlas neutrálními adjektivy.

„Rozdíly, které existují mezi mužskou a ženskou řečí, spíše souvisejí s četostí, s kterou určité zvyklosti jsou uplatňovány tím, nebo oním pohlavím. Jestliže se tyto rozdíly spíše zmenšují než trvají nebo zvětšují, naznačuje to, že dlouhodobé společenské rozdíly mezi ženami a muži se rozpadají“ (Salzmann 1997: s. 119).

2.8 Etnografie komunikace (řeči)

Za zakladatele a zároveň předního představitele etnografie komunikace je považován americký lingvista a antropolog Dell Hymes (1927 – 2009). Etnografie komunikace je poměrně mladou disciplínou. Její vznik je datován k roku 1962, kdy byla publikována esej Della Hymese *„Etnografie řeči“* (*„The Ethnography of Speaking“*), která při vzniku disciplíny hrála klíčovou roli. V roce 1966 publikuje Hymes články, ve kterých poukazuje na to, že dříve bylo zvykem považovat jazyky za navzájem odlišné, avšak jejich užívání za podobné, ne-li totožné. Salzmann (1997) uvádí, že od nedávné doby u Hymese převažuje pohled opačný: *„jazyky jsou v podstatě velmi podobné, ale řečový úzus (užívání řeči) je zcela odlišný od jedné společnosti k druhé“* (Hymes 1966: s. 114). Etnografie komunikace se zaměřuje na ta hlediska lidského chování, ve kterých se komunikace setkává s kulturou, její výzkum tudíž přispívá k interdisciplinárnímu studiu.

„Etnografie řeči zkoumá funkce a modely řečových aktů v konkrétní sociální situaci a kulturním kontextu. Jejím cílem je vysvětlit zákonitosti volby určité varianty řečového chování a odhalit pravidla, jimiž se řídí“ (Soukup 2000: s. 81; cit. In Černý 2009: s. 61).

2.8.1 Komunikativní kompetence

Pokorný (2010) říká, že jedním ze základních tvrzení lingvistické antropologie je, že slovník a znalost gramatických pravidel vlastního mateřského jazyka k úspěšné komunikaci v cizí kultuře nestačí. Tento jev nazýváme *jazykovou kompetencí*. Mají-li společnosti fungovat, její členové musí mít nejen jazykovou kompetenci, ale také *kompetenci komunikativní*⁵¹. Komunikativní kompetence spočívá ve znalosti toho, co je a co není vhodné v dané situaci a specifickém kulturním kontextu říci. Jinými slovy jde

---

⁵¹ Též komunikační kompetence.

především o společensky vhodný způsob vyjádření. „*Ráz a funkce komunikativního chování v kontextu kultury a společnosti je předmětem etnografie komunikace (ethnography od communication)*“ (Salzmann 1997: s. 125).

2.8.2 Řečové společenství a jednotky řečového chování

K tématu etnografie komunikace je třeba vymezit pojmy, které s problematikou velmi úzce souvisí. Pokorný (2010) říká, že základem etnografie komunikace není jazyk a věta, ale *komunikační (řečové) společenství* a promluva. Termín řečového společenství osvětluje Salzmann (1997). Obecně se dá říci, že každá společnost je spojena s určitým specifickým jazykem, ale vůbec žádný jazyk není stejný pro všechny členy společnosti⁵². Jak jsem již uvedla v podkapitole o sociální podmíněnosti jazyka, určité způsoby mluvení stejným jazykem mohou odlišovat muže a ženy, mladší generaci od starší apod. „*Všichni ti, kteří sdílejí specifická pravidla mluvení a interpretace řeči a přinejmenším jednu řečovou varietu, patří k řečovému společenství (speech community)*“ (Salzmann 1997: s. 126). Jinak řečeno, chce-li jedinec patřit k témuž řečovému společenství, musí sdílet dostatečné množství typických modelů výslovnosti, gramatiky, slovníku a způsobu mluvení. Oblast, ve které mluvčí různých jazyků sdílejí řečová pravidla, nazýváme *řečovou oblastí* (speech area).

Hymes k rozlišení mezi různými rovinami řečové aktivity užívá tři termíny (jednotky řečového chování):

- a) *řečová situace* (speech situation)
- b) *řečová událost* (speech event)
- c) *řečový akt* (speech act)

(Salzmann 1997: s. 127)

K přehledu je nutno dodat, že pokud by se do analýzy zahrnovala také komunikace neverbální (mimoslovní), slovo „řečový“ by bylo nahrazeno slovem „komunikační“.

Nyní se zaměříme na výklad jednotlivých pojmů. „*Termín řečová situace označuje kontext, v němž se mluvení vyskytuje, tj. jakýkoli konkrétní souhrn okolností typicky spojený s řečovým chováním (nebo s jeho absencí)*“ (Salzmann 1997: s. 127).

---

⁵² Společností je myšlen národ, společenství či kmen.

Řečovou situací může být např. oslava narozenin, výlet s přáteli či sportovní utkání. V tomto případě se řeč používá, ale není pro danou situaci definující.

Řečový akt je minimální jednotkou řečového chování, určena pro etnografické účely. Salzmann (1997) uvádí, že příkladem řečového aktu může být otázka, omluva, pozdrav, představení se, poděkování apod. Ve většině případů se řečový akt přisuzuje jednotlivému mluvčímu, ale existuje i *kolektivní řečový akt*, např. „Amen“ vyslovované při náboženském shromáždění, či skandování diváků při sportovním zápase. Řečový akt může mít podobu jednoho slova či jednoduché fráze. Jestliže řečové akty následují za sebou v posloupnosti a řídí se sociálními pravidly řečového úzu a spojují se, tím vytvářejí *řečovou událost*, která je základní jednotkou verbální interakce. Příkladem řečové události je konverzace, interview, telefonický rozhovor, výslech atd.

Řečové akty jsou hodnoceny a posuzovány podle toho, zda jsou vhodně volené a přiměřené nějaké specifické řečové situaci nebo řečové události. Nevhodně volené řečové akty zpravidla nezůstanou bez odezvy účastníků řečové události, kteří ji následně komentují.

2.8.3 Řečovní participantí

Salzmann (1997) uvádí rozdíly mezi tradičním a moderním chápáním účastníků komunikace. V tradičním pojetí řečové chování zahrnuje mluvčího, posluchače a informaci, která je mezi nimi přenášena. Moderní etnografické rozborů ukazují, že je třeba brát v úvahu mnohem více složek, jestliže chceme pochopit konkrétní případy komunikativního chování. Termín *řečovní participantí* zahrnuje:

- a) podavatele informace (mluvčího),
- b) zamýšleného příjemce (posluchače, adresáta),
- c) kohokoli, kdo má zájem či náhodou vnímá (slyší, vidí) sdělení (obecenstvo, audience).

Jak uvádí Salzmann (1997) počet participantů se může pohybovat v rozmezí od jediného do mnoha tisíc. Příkladem jednoho jediného participanta může být osoba, která si klade otázky a sama si na ně odpovídá. Zastupuje tedy roli podavatele i příjemce. Opačným případem mohou být politická či jiná shromáždění, při kterých menšina oslovuje většinu. Pokorný (2010) zmiňuje důležitou poznámku, ve které říká, že přesná definice participantů je kulturně podmíněná. „*V některých kulturách se jako mluvčí*

mohou chápat žvatlavíci nemluvnata, zvířata, přírodní úkazy nebo nadpřirozené bytosti. Pochopení takového sdělení je často vyhrazeno náboženským specialistům“ (Pokorný 2010: s. 305).

Součástí komunikativního aktu či události je tzv. *situace a scéna*. Situaci se rozumí zvláštní prostředí, tzn. určitý čas, místo a konkrétní okolnosti, za kterých se komunikativní akt nebo událost odehrává, zatímco scéna je subjektivní či kulturní interpretací komunikativního aktu či události. Hymes scénu nazývá „psychologickou situací“. Psychologická atmosféra, která prostupuje danou situací, může podněcovat nebo naopak potlačovat určité komunikativní akty či události. Salzmann uvádí příklad, při kterém si dokážeme představit stejnou situaci a participanty, ale naprosto jinou scénu: porovnání atmosféry, kdy zaměstnavatel zaměstnancům oznámí paušální zvýšení mezd s oznámením, že je společnost v úpadku a ukončuje svou činnost.

2.8.4 Neverbální komunikace

Do analýzy etnografie komunikace řadíme také komunikaci neverbální. „*Termín neverbální komunikace doslovně znamená jakýkoli přenos signálů skutečně pomocí jiných prostředků než mluvených či psaných slov*“ (Salzmann 1997: s. 141). Mezi její důležité faktory Pokorný (2010) řadí: výraz tváře, pohyby rukou, pozice, oční kontakt, fyzický kontakt a vzájemnou vzdálenost. Role gest se stále mění ať již vědomě či nevědomě. Vědomě například používáme znak vztyčeného palce, nevědomě pohybujeme rukama, při prožitku naší řeči a často tak reflektujeme strukturu jazyka. Pokorný (2010) uvádí, že některá gesta, která jsou považována za univerzální, jsou kulturně relativní. Některé kultury (indiáni Plání) místo ukazování pomocí prstu, vysunují ret. Dalším příkladem kulturní relativity je úsměv, který také nemusí mít vždy univerzální význam. Neverbální projevy pro potřeby etnografie komunikace Pokorný (2010) dělí do skupin: parajazyk, chronémika, kinésika a proxémika. „*Jako parajazyk se označuje zvuková stránka neverbální komunikace, například hlasitost, tempo a intonace, kterou se modifikuje jazykový obsah sdělení. Chronémika se zabývá využitím času a důležitosti, která je mu v komunikaci věnována. Postoj a „řeč těla“ studuje kinésika, vzájemnou vzdálenost, které dávají participanti komunikace přednost, pak proxémika*“ (Pokorný 2010: s. 308 – 309).

Salzmann (1997) uvádí, že neverbální systémy komunikace lze dělit na systémy, které jsou odvozené od mluveného jazyka a na ty, které na něm jsou nezávislé. Do

prvního uvedeného patří systémy písma, protože zastupují hlásky řeči. Systém písma poté může sloužit jako zdroj jiných systémů. Pro příklad Salzman uvádí mezinárodní Morseovu abecedu či Braillovo písmo. Dalším systémem komunikace založeným na řeči jsou tzv. bubnové a hvízdavé „jazyky“. Příkladem druhého uvedeného systému, tedy systému, který je na mluvené řeči nezávislý označujeme termínem posunková řeč. Posunkovou řeč užívali indiáni Velkých plání⁵³ při komunikaci, která překračovala velké množství jazykových hranic Velkých plání, které byly mnohojazyčné. Další klasifikace neverbálních komunikačních systémů je možná podle kanálu či prostředku, kterým jsou signály přenášeny. Salzman (1997) uvádí, že způsob přenosu, který je užívám u „jazyka“ bubnového je akustický, oproti posunkové řeči nebo kouřovým signálům, kde je přenos optický.

2.8.4.1 Bubnové a hvízdavé „jazyky“

Zvláštní pozornost podle mého názoru vyžadují již zmiňované bubnové a hvízdavé jazyky. Jedná se vlastně o řečové náhražky, které závisí a jsou přímo odvozeny od jazyka mluveného. Mluvená řeč je nahrazena zvuky hudebních nástrojů. Pokorný (2010) uvádí, že možným důvodem uvedeného nahrazení jsou estetické nebo praktické důvody. Dále uvádí, že centrální oblastí, kde jsou rozšířeny bubnové jazyky, je střední a západní Afrika⁵⁴. Komunikace probíhající prostřednictvím bubnů je založena na tonálním charakteru afrických jazyků. Pokorný (2010) popisuje dvě možnosti přenosu informace. První je přenos pomocí tzv. mluvících bubnů. Hráč na mluvící buben stiskem moduluje jeho zvuk a tón. Druhá varianta, která je využívána ke komunikaci na dlouhé vzdálenosti se již neuskutečňuje pomocí bubnu, ale tzv. šterbinových gongů. Údery do gongů, jak říká Pokorný (2010) napodobují tón, délku a přízvuk slabik, melodii a rytmus přirozené řeči. Dále Pokorný popisuje, k čemu bubnový jazyk slouží a při jakých příležitostech je využíván. Jde především o oznámení důležitých událostí (svatba, narození, úmrtí), ale bubny také zprostředkovávají komentáře během oslav či neverbálně řídí tanečníky. Salzman (1997) dodává, že bubnový jazyk některých oblastí Afriky je tak propracován, že umožňuje poměrně neomezený, avšak trochu stereotypní rozhovor. Jelikož některá slova mají stejnou

---

⁵³ Velké pláně zahrnují oblast většiny území Severní Ameriky. Leží na západ od řeky Mississippi a východně od Skalistých hor ve Spojených státech a Kanadě. ROBINSON, E. B. *Great Plains* [online]. [cit. 2014-06-06] Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/243562/Great-Plains>

⁵⁴ „Mezi etnika používající bubnovou řeč patří Hausové, Akanové, Jorubové, Wolofové, Mandinkové, Bambarové nebo Dyulové“ (Pokorný 2010: s. 310).

tónovou strukturu, bubeníci volí parafrázování krátkých slov ustálenými úslovími, aby předešli dvojznačným významům. Salzmann (1997) uvádí příklad: *levhart*; ten, který roztrhává střechu, *měsíc*; měsíc, který shlíží na zem.

Hvízdavé jazyky jsou založeny na podobném principu jako jazyky bubnové. Salzmann (1997) říká, že hvízdání jako prostředek komunikace není příliš běžné, ale je známo, že se vyskytuje v tak od sebe vzdálených částech světa jako např. Barma, Mexiko, Nová Guinea, Kanárské ostrovy a další. Komunikace prostřednictvím hvízdavých jazyků je užívána především v horských, členitých a řídky obydlených oblastech, kde se jen obtížně navazují osobní kontakty.

Ať jsou neverbální systémy založeny na mluveném či psaném jazyce, nebo jsou na něm nezávislé, ať jsou odvozeny od psané podoby jazyka (Morseova abeceda, Braillovo písmo) či jsou založeny na akustických rysech řeči (bubnové a hvízdavé „jazyky“), jsou důležitou součástí lidské komunikace a doplňují tak mluvený jazyk, který, jak říká Salzmann (1997) „[...] je bez pochyby nejstarším a nejúčinnějším prostředkem lidské komunikace. Lze tvrdit, že bez jazyka by lidská kultura nebyla možná – nebo v nejlepší případě značně omezená“ (Salzmann 1997: s. 156).

2.9 Jazyk a ideologie

Nad vztahem mezi jazykem a ideologií se zamýšlí Černý (2009), který hovoří o již dlouho ověřené pravdě, že jazyk společně s komunikací jde ruku v ruce s mocí. Ovládat a přetvářet jazyk se snaží ti, kteří jsou u moci. Jazyková převaha umožňuje nárokovat si moc. Jinými slovy, ti co se moc snaží získat, ji získají pomocí síly, kterou jazyk na člověka působí. Oni „vládcové u moci“ následně pomocí jazyka prosazují svůj vliv, snaží se jazyk reformovat a „čistit“ pro účely politické a jiné. Francouzský lingvista Claude Hagège ve svých dílech hovoří o charakteristických a aktuálních rysech jazyka, mezi které řadí mj.:

- a) mocenský potenciál jazyka
- b) nevšední schopnost uhranout jednotlivce i masy
- c) ochota nechat se zneužít ve jménu různých režimů a ideologií

„Jinými slovy dokládá smutnou pravdu o tom, jak snadno se může z jazyka přirozeného stát jazyk totalitní“ (Černý 2009: s. 457).

„Ideologie – souhrn názorů a teorií, jimiž společenské skupiny nebo třídy prosazují své zájmy“ (Černý 1996: s. 457).

„Jazyková ideologie je soubor sdílených představ o jazyce, jinak řečeno kulturní koncepce jazyka. Jazyková ideologie popisuje, zdůvodňuje a vysvětluje jazykové formy a užití, připisuje jim určitý morální, estetický či společenských význam, a tím ovlivňuje jejich používání“ (Pokorný 2010: s. 320).

Zneužití jazyka ideologií, jak uvádí Černý (2009) se ve velké míře realizovalo v nacistickém Německu. V této souvislosti hovoří o úpadku a znehodnocení jazyka a ztrátě či částečném oslabení některých jeho základních funkcí⁵⁵. Černý (2009) uvádí pojem *nominalizace* jako „[...] konkrétní příklad toho, jak se uskutečňuje ideologizace jazyka, tedy posun různých slovních druhů na substantiva“ (Černý 2009: s. 81). Zmíněným posunem docházelo k deformaci komunikativní funkce sdělovací a kontextové. Funkce estetická byla také potlačena oproti funkci apelové, která se užívala častěji.

Černý (2009) cituje z Klempererova textu „Jazyk třetí říše“: „Slova mohou působit jako nepatrné dávky arzenu: polykáme je nepozorovaně, zdánlivě nepůsobí a po určité době člověka otráví. Jestliže někdo dost dlouho říká „fanatický“ místo „hrdinský“ a „ctnostný“, nakonec skutečně věří, že fanatic je ctnostný hrdina a že bez fanatismu se hrdinou nelze stát“ (Klemperer 2003: s. 23; cit. In Černý 2009: s. 81).

2.10 Jazyk a identita

Tematickým okruhem, kterým se bude následující podkapitola zabývat, je vztah mezi jazykem a identitou resp. do jaké míry je jazyk s identitou (kulturní, osobní, příp. obecně lidskou identitou) provázán. Před tím, než budou popsány zmíněné vztahy, je třeba vymezit teoreticky pojmy, bez kterých by bylo jen velmi obtížné o této problematice hovořit. Jedná se o pojmy: *identita a národnost (národ)*. Pojmy, které s tématem také úzce souvisí (*etnikum, etnická skupina, etnicita, etnická příslušnost, národnostní menšiny* apod.) pouze uvádím. Na tuto problematiku nahlíží mnoho různých vědních disciplín (psychologie, sociologie, filosofie atd.) z mnoha různých pohledů. Obecně se dá říci, že je velmi obtížné se tématem identity člověka zabývat.

---

⁵⁵ Základní funkce jazyka: dorozumivací (sdělovací), referenční (kontextové), emotivní (expresivní), konativní (apelové), poetické (estetické), fatické (kontaktové), metajazykové (Černý 2009: s. 81).

„Identita je název pro celistvost osobnosti a její ztotožnění se svou skupinou. Určuje tedy postavení každého jedince v reálném světě, a to jak z hlediska nezaměnitelnosti a harmonie vlastností jedince, který se sám zařazuje do existujícího světa, tak i z objektivního hlediska okolí, které jedince rovněž zařazuje do jistého kontextu“ (Siwek – Kaňok 2000: s. 5).

*„Národnost jako příslušnost k určitému národu je v současném světě chápána ve dvojitým smyslu pojmu „národ“: (1) Národ ve smyslu etnickém je soubor osob obvykle se **společným jazykem**, společnou historií, tradicí a zvyky, společným územím a národním hospodářstvím. (2) Národ ve smyslu politickém je prostě soubor občanů určitého státu, tedy soubor osob se státní příslušností tohoto státu“ (Roubíček 1997: s. 152; cit. In Černý 2009: s. 90).*

V centru našeho zájmu stojí identita kulturní, která představuje identifikaci jedince s různými skupinami (kulturními, sociálními, profesními, etnickými atd.). Jedinec se může či nemusí se skupinou identifikovat. Je třeba také dodat, že kulturní identita je jen část identity jedince. Černý (2009) k tomuto tématu překládá několik otázek: Na základě čeho jsme schopni definovat, do jakého kulturního společenství patříme? Čím se od ostatních jedinců lišíme a čím jsme naopak identičtí? Lze v moderní době hovořit o identitě skupinové? Na některé otázky se zatím odpovědět podle Černého nedá. Prozatím se zmiňuje o tom, že minimálně v dnešní době zažíváme krizi identity. V kulturně homogenním prostředí dnes žije jen menšina společenství a zbylá většina se pohybuje mezi dvěma póly: *„jednak se touží podílet na politicko-ekonomicko-kulturní transformaci, která mu umožní čerpat materiální výtěžky „vyspělých“ zemí, jednak sverpě demonstruje svou vlastní specifickou výlučnost vůči okolí, danou mj. odlišnou historickou zkušeností“ (Černý 2009: s. 91).* Černý uvádí, že i Češi mají s vlastní identitou potíže. Na jedné straně chtějí být součástí Evropské unie a rovnocennými partnery s jejími členskými zeměmi, ale na druhé straně zde přetrvává národnostní napětí mezi Čechy a Němci.

Podle kterého kritéria jedinec vnímá sám sebe jako člena určité lidské skupiny, společenství, např. národa? Je tímto kritériem mateřský jazyk, kterým jedinec hovoří? Již z výše zmiňované definice pojmu národ/národnost vyplývá, že tomu tak být nemusí. Černý (2009) tento jev demonstruje na příkladu kritérií pro zjišťování národností při celostátním sčítání obyvatelstva. Zatímco příslušnost k národnosti se v Československu v roce 1921 zjišťovala na základě znaku „mateřský jazyk“, v pozdějších sčítáních

obyvatelstva (v r. 1970, 1980, 1991, 2001, 2011) se uplatňovalo liberálnější pojetí, kdy se obyvatel, dle svého přesvědčení, může sám rozhodnout, k jaké národnosti se přihlásí. Černý (2009) v tomto liberálním pojetí národnosti vidí výhody, ale i nevýhody. Pozitivum je, že posiluje regionální identitu, *[...]tedy vazbu člověka na určité místo na zemi, a tím podporuje zachování krajových odlišností a specifik, jejichž ztráta by byla nenahraditelná* (Černý 2009: s. 96). Negativa v liberálním pojetí národnosti vidí především v tom, že podporuje separatistické tendence občanských a politických skupin, které na úkor jazykové stránky, kulturně-historického vývoje či náboženské problematiky upřednostňují pouze charakter geografický.

Z výše uvedeného vyplývá, že jazyková stránka či hledisko není při procesu identifikace všespasitelné a jako kritérium ho lze uplatnit jen ve výjimečných případech. *„Kausa Edmond Laforest přesto potvrzuje neopomenutelný podíl jazyka na utváření jak osobní, tak kulturní i obecně lidské identity“* (Černý 2009: s. 97).

3. K OBECNÝM OTÁZKÁM SOUČASNÉ LINGVISTICKÉ ANTROPOLOGIE

3.1 Současná lingvistická antropologie a její východiska

Lingvistická antropologie je ve všeobecném povědomí považována za vědní disciplínu, které se věnuje poměrně málo odborníků a má se za to, že příliš nepřispívá k řešení soudobých problémů, jako např. kulturní antropologie, ale opak je pravdou. Sociologicky orientovaní lingvisté využívají lingvistickou antropologii a znalost lingvistiky a přispívají tím k řešení konkrétních problémů, jejichž základ spočívá v užívání jazyka.

Jako příklad uvádím problémy:

- a) jazykového plánování
- b) jazykové revitalizace
- c) interetnické a transkulturní komunikace
- d) mýtů o jazycích
- e) aplikované lingvistiky v soudním řízení

Tyto problémy řeší disciplína, která je označována jako aplikovaná lingvistika. Doležel (1962) ji definuje takto:

„Aplikovanou jazykovědou rozumíme využití poznatků jazykovědného rozboru v nejrůznějších oblastech lidské činnosti a společenské praxe⁵⁶“

Dále ve svém článku zmiňuje, že pro vývoj současné aplikované lingvistiky je charakteristická situace, za níž jazykovědné poznatky a výsledky jazykovědného rozboru nacházejí uplatnění v některých oborech moderní techniky.

3.2 Jazykové plánování

Jednou z forem aplikované lingvistiky je jazykové plánování.

„Tento termín označuje záměrné úsilí, obvykle na státní úrovni, ovlivnit užívání jazyka proto, aby nevznikl nebo aby se vyřešil nějaký komunikační problém“ (Salzmann 1997: s. 180)

---

⁵⁶ DOLEŽEL, L. *Nové oddělení v Ústavu pro jazyk český. Naše řeč* [online]. [cit. 2014-06-15] Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4884>

Dále Salzman (1997) uvádí, že taková situace může nastat například tehdy, když se navzájem konkurující si jazyky vyskytují v jedné zemi, nebo když se určitý jazyk či dialekt má stát oficiálním nebo národním jazykem společnosti hovořící mnoha jazyky či dialekty. Mezi první kroky, které by mělo jazykové plánování podstoupit je určení podstaty problému. Právě lingvisté a lingvističtí antropologové jsou těmi nejkvalifikovanějšími při řešení tohoto problému. Na základě jejich doporučení se určitý jazyk či dialekt stane oficiálním jazykem dané společnosti.

„Potřeba jazykového plánování a formulace jazykové politiky ve 20. století prudce vzrostly. Dvěma hlavními důvody jsou přemístění milionů lidí následkem válek a politického pronásledování a vznik mnoha nových mnohonárodnostních států po rozpadu koloniálních říší po druhé světové válce“ (Salzman 1997: s. 180)

Salzman (1997) hovoří o dvou podobách jazykového plánování. První z nich se týká změny v postavení jazyka nebo dialektu – jinak řečeno změny v jazykovém úzu. Druhá souvisí se strukturálními změnami, které se dotýkají výslovnosti, gramatiky, pravopisu a slovní zásoby. Velmi často se obě podoby jazykového plánování prolínají.

Při jazykovém plánování nejde jen o to stanovit, který jazyk (nebo jazyky) se stane národním či úředním, ale také o to, jaké následky bude mít tato volba pro společnost. V případě, že má být menšinový jazyk bez písemné podoby v pluralitní společnosti zachován, tedy zaveden ve školách jako druhý jazyk, pak je vhodné přizvat odborníky na tuto problematiku, kteří vytvoří systém písma a pomohou tím ke vzniku učebních materiálů.

3.3 Jazyková revitalizace

Další téma, které se řadí mezi problémy soudobé lingvistické antropologie, se nazývá jazyková revitalizace. Spolu s jazykovým plánováním jsou nejnámější formou aplikované lingvistiky. Revitalizací je myšleno posílení, znovuoživení jazyka. Salzman (1997) konkrétně hovoří o snaze lingvistických antropologů o udržení a posílení jazyka v těch společenstvích, kde účinně neprobíhá předávání řečové kompetence z rodičů na děti.

Černý (2009) poukazuje na to, že problém jazykové revitalizace je nanejvýš aktuální. Podle odhadů, které uvádí, předpokládá, že ze současného počtu 6000 živých jazyků, kterými se na Zemi hovoří, s velkou pravděpodobností jich polovina zmizí do

konce 21. století. Dále uvádí čistě statistická data (u 96% jazyků promlouvá ústy pouhá 4% světové populace, 50 jazyky hovoří plyně pouze jeden poslední mluvčí, 500 jazyků má méně než 100 plyně hovořících a 1500 jazyků má méně než 1000 mluvčích). Jiné jazyky se naopak následkem globalizace a migrace nekontrolovatelně šíří.

Důvody, díky nimž závratně jazyky vymírají, jsou podle Černého (2009) několikeré. A to mj.:

- a) přírodní katastrofy (zemětřesení, sopečné erupce, hurikán, tsunami či povodně)
- b) příčiny způsobené člověkem (kulturní asimilace či přímo genocida)⁵⁷

Černý (2009) říká, že jádro problému tkví v kombinaci několika faktorů – demografických, sociálních a ekonomických a to vše s přispěním masmédií.

„Je to na pováženou, neboť s každým jazykem odchází obrovské kulturní dědictví. Suma znalostí, která je nenahraditelná a nerestaurovatelná. Každý jazyk je součástí i odrazem historie, tradic, identity, hodnot a zkušeností národa, který jím hovoří. Stejně jako bychom měli chránit říši rostlin a živočichů, je nezbytné chránit „říši slova“. Třeba jen proto, že rozmanitost je žádoucí“ (Černý 2009: s. 102).

3.4 Interetnická a transkulturní komunikace

V dnešní době, kdy lidé často cestují do vzdálených krajín a setkávají se s členy různých etnických skupin, jak uvádí Salzmann (1997), interetnické a transkulturní vztahy jsou neustále podrobovány zkoušce. Dále uvádí, že druhy vztahů, které vznikají vzájemnou interakcí, ať už to jsou vztahy přátelské či nepřátelské, přímočaré či zmatené, závisí z velké části na tom, jakým způsobem jsou jednotlivci či skupiny s různým kulturním původem schopni navzájem komunikovat. Existují i takové případy, kdy si jsou jazyky či dialekty velmi podobné, někdy jsou dokonce považovány za stejné a právě v těchto případech mohou mít slova různý význam nebo různý významový odstín.

Dobry ilustrační příklad mezi britskou a americkou angličtinou podala Margaret Meadová, která poukazuje na to, *„že v Británii je slovo compromise kladným slovem a lze hovořit souhlasně o jakémkoli uspořádání, které je kompromisem, často i o takovém,*

---

⁵⁷ Černý (2009) dodává, že v současnosti již není běžné trestat jednotlivce či celé komunity za užívání mateřského jazyka (v porovnání s předchozími staletími).

v němž druhá strana získala ze sporné věci více než padesát procent. Naproti tomu ve Spojených státech je stále tou pozicí, z níž každý hovoří, pozice menšiny. ...To odpovídá americké doktríně kontroly a rovnováhy, ale nedovoluje to, aby slovo kompromis získalo tutéž etickou gloriolu, jakou má v Británii. Zatímco v Británii udělat kompromis znamená dobrat se uspokojivého řešení, v Americe obvykle znamená dobrat se řešení špatného, tedy takového, při němž všechny důležité body (důležité pro obě strany) se ztratily“ (Meadová; cit. In Kluckhohn 1949: s. 158; cit. In Salzman 1997: s. 176).

Američané jsou typičtí svou neformálností. Salzman (1997) uvádí např. lehkost, se kterou přecházejí na oslovení křestním jménem. Tento přístup mohou jiné společnosti považovat za nevychovanost či dokonce troufalost. Pro Američany je naopak formálnější chování, typické pro jiné společnosti, považováno za úzkoprsé. Jestliže se jedinci či skupiny při styku s cizími kulturami chovají adekvátně a vědí jak navzájem své chování interpretovat, v komunikaci se tvoří méně bariér a přispívají tak ke komunikaci bezkonfliktní.

3.5 Moderní mýty o jazycích

Mýty, jak uvádí Salzman (1997), jsou mylné představy, které jsou vymyšlené, nepodložené a v neposlední řadě chybné. Mylné představy o jazycích, jsou rozšířeny i mezi lidmi dobře vzdělanými a informovanými. Vystává nám zde otázka: Co si lidé myslí o jazycích, o nichž nevědí nic nebo jen něco málo?

Odpověď na tuto otázku přináší Salzman (1997) s jeho dvěma nejběžnějšími mylnými představami, které jsou:

- a) jazyky bez psané podoby jsou „primitivní“;
- b) jazyky společností, které neprošli urbanizací, mají málo gramatických pravidel.

„Ti, kdo si myslí, že „primitivní“ jazyky dosud existují, je vždy spojují se společnostmi, které za „primitivní“ označují neoborníci, tj. především s několika už jen málo přežívajícími skupinami lovců a sběračů. Existují ovšem rozdíly ve složitosti kultur mezi tlupami lovců a sběračů a malými kmenovými společenstvími na jedné straně a moderními průmyslovými společnostmi na straně druhé, ale žádní lidé nejsou

„primitivní“ v tom smyslu, že by byli biologicky méně vyvinutí než ostatní“⁵⁸ (Salzmann 1997: s. 173).

Další mylná představa se týká gramatiky. Podle představy, kterou uvádí Salzmann (1997), jednoduchá společenství používají jazyk náhodně, bez určeného systému. „*Jinými slovy, gramatika ve smyslu pravidel řídících správné užívání pádů, časů, způsobů, vidů a dalších gramatických kategorií je mylně považována za charakteristickou pouze pro „civilizované“ jazyky. Znovu je třeba zdůraznit, že nic není vzdálenější pravdě. Některé jazyky mají méně „gramatiky“ než jiné, ale míra gramatické složitosti není měřítkem efektivnosti určitého jazyka*“ (Salzmann 1997: s. 174).

3.6 Aplikovaná lingvistika v soudních řízeních

Využití aplikované lingvistiky při soudních řízeních má své opodstatnění. Jazykovědný posudek překládaný odborníky v oblasti soudního řízení může být při soudním jednání velmi cenný. V následujícím odstavci vysvětlují, proč tomu tak je.

Pod pojmem právní jazyk si řada jedinců představí jazyk, který není každému úplně srozumitelný. Běžně používá mnoho termínů, mezi které řadí slova cizí, příliš formální, žargonová či slova, která se v běžné řeči vyskytují jen zřídka a účastníci soudních řízení mají potíže s jejich porozuměním. Dalším komunikačním problémem je fakt, že jazyk, ve kterém je soudní řízení vedeno, nemusí být mateřským jazykem všech jeho účastníků.

Salzmann (1997) uvádí, že např. i specificky položená otázka může ovlivnit svědka. Dále uvádí, že k tomu, aby se odstranily, nebo alespoň zjednodušily nesrozumitelné právní formulace je třeba využití právě aplikované lingvistiky.

„U soudu se vyskytují mnohé aspekty komunikačního chování, které si zasluhují pozornost, jestliže mají být soudci a porotcům dostupné veškeré relevantní informace. Mezi faktory, které je třeba zvážit, náleží kulturní zázemí a komunikační schopnosti žalovaného, žalobců a svědků; typy otázek kladených během procesů a kontext, v němž

---

⁵⁸ „Oprávněné by bylo možné hovořit o primitivním jazyku, pouze pokud bychom poukazovali například na předjazyk *Homo erectus* před půl milionem let. I když přímý důkaz podstaty systému ústní komunikace, která existovala v době *Homo erectus* neznáme, lze předpokládat, že byla mnohem jednodušší než jazyky posledních několika tisíciletí, a tudíž primitivní ve významu rudimentární nebo představující dřívější stádium vývoje“ (Salzmann 1997: s. 173-174).

jsou kladeny; relevantní hodnota svědectví předneseného jako souvislý projev proti svědectví omezenému na specifické stručné odpovědi atd.“ (Salzmann 1997: s. 180).

Úloha lingvistů a lingvistických antropologů v této oblasti je tedy především zpřístupnění odborného právního jazyka laikům a pomoci soudcům, porotě, svědkům a dalším účastníkům soudního řízení „[...] vyřešit problémy vyplývající z nepochopení způsobených odlišným kulturním a jazykovým původem“ (Salzmann 1997: s. 185).

ZÁVĚR

V této bakalářské práci byly shrnuty základní teoretické poznatky týkající se lingvistické antropologie. Pro účely tématu byly charakterizovány vybrané pojmy nezbytné pro bližší vhléd do probírané tematiky a s využitím širokého okruhu zdrojů vytvořeno relativně komplexní a přehledné dílo týkající se tohoto interdisciplinárního oboru. Jsem přesvědčena, že byl naplněn základní cíl bakalářské práce, naznačený již v úvodu, a že se tímto základní teoretické poznatky o lingvistické antropologii podaří zprostředkovat i české akademické obci.

Vzhledem k již zmíněnému teoretickému pojetí celé práce bylo nutno nastudovat velkého množství odborného materiálu, včetně absolventských prací a periodických příspěvků. Díky omezenému rozsahu práce byly některé poznatky k vymezenému tématu uváděny pouze stručně a prostřednictvím citací či poznámek pod čarou odkazováno na další a doplňující odborné prameny. K tomuto účelu poslouží zajisté také příloha této práce, zahrnující mapu v textu uváděných jazyků.

Dodejme, že české literatury (ze které bylo primárně čerpáno) o tématu není mnoho, což je však vzhledem k relativně krátké samostatnosti zkoumaného oboru pochopitelné. Cizojazyčnou literaturu jsem využila především u podkapitoly o etnografii komunikace, prostudováním knih a článků D. Hymese, které zatím nejsou do českého jazyka přeloženy.

Za hlavní přínos práce lze považovat zejména přehledné shrnutí poznatků o lingvistické antropologii, které může bezpochyby přispět nejen k větší osvětě v akademické obci, ale i širší odborné veřejnosti. Na úplný závěr ještě jednou zdůrazněme, že lingvistická antropologie je oborem interdisciplinárním, díky čemuž nemohly být některé závěry podrobněji rozvinuty a specifikovány a mohou být tedy inspirací pro budoucí výzkum či komparatistiku.

SEZNAM LITERATURY

Autorský kolektiv za vedení RNDr. Josefa Wolfa CSc. *ABC Člověka*. 1.vyd. Orbis, Edice Pyramida – encyklopedie, 1977.

BROŽ, A. *Druhý typ jazykové relativity: Etnografie komunikace Della Hymese*. Plzeň 2013. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Filozofická fakulta. Katedra antropologie. Vedoucí práce M. Tošner.

BUDIL, I. T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-321-0.

ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.

ČERNÝ, M. *Homo loquens: vybrané kapitoly z lingvistické antropologie*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2009, Studijní texty (Ostravská univerzita, Filozofická fakulta). ISBN 978-80-7368-646-8.

HYMES, D. H. *Introduction: Towards Ethnographies of Communication*. In Gumperz, J. J., Hymes, D. H. (Eds.): *The Ethnography of Communication*. American Anthropologist. 66, 1964a

HYMES, D. H. *Language in culture and society: A Reader in Linguistics and Anthropology*. New York, Evanston, and London: Harper international editions, 1964.

HYMES, D. H. *Two types of linguistic relativity*. In: W. Bright (ed.): *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton, 1966

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. 2., upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, Učebnice pro vysoké školy. ISBN 80-042-4612-5.

Kolektiv autorů Encyklopedického institut ČSAV. *Malý encyklopedický slovník A – Ž*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1972.

POKORNÝ, J. *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2843-8.

ROUBAL, O. *Teritoriální identita v biografických vyprávěních poválečných osídlenců pohraničí severních Čech*. Praha 2009. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Institut sociologických studií. Vedoucí práce F. Zich.

SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie*. 1. vyd. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997. ISBN 0009-0794.

SIWEK, T., KAŇOK, J. *Vědomí slezské identity v mentální mapě*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000, ISBN 80-704-2576-8.

VOTŘEL, J. *Sapir – Whorfova hypotéza*. České Budějovice 2008. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie. Vedoucí práce V. Erban.

VRHEL, F. *Základy etnolingvistiky*. 1.vyd. Praha: Universita Karlova, 1981. ISBN 17-490-80.

WIDDOWSON, H. *Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 1996, Oxford introductions to language study. ISBN 01-943-7206-5.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Arabština. *Vznik a historický vývoj arabštiny* [online]. [cit. 2014-06-18] Dostupné z: http://www.arabstina.cz/index.php/Neco_o_arabstine.html

DOLEŽEL, L. *Nové oddělení v Ústavu pro jazyk český. Naše řeč* [online]. [cit. 2014-06-15] Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4884>

Ethnologue. *Summary by language family* [online]. [cit. 2014-05-25] Dostupné z: <http://www.ethnologue.com/statistics/family>

HORÁLEK, K. *Lingvistická relativita a etnolingvistika. Slovo a slovesnost* [online]. [cit. 2014-06-15] Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2040>

ROBINSON, E. B. *Great Plains* [online]. [cit. 2014-06-06] Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/243562/Great-Plains>

Slepá mapa světa. *Slepá mapa světa s hranicemi států* [online]. [cit. 2014-06-20] Dostupné z: <http://www.mapa-sveta.com/slepa-mapa-sveta>

ŠEDIVÝ, V. *Antropologie* [online]. [cit. 2014-06-10] Dostupné z: <http://www.aee-sedivy.cz/antropologie/>

SALZMANN, Z. *Etnografie komunikace: zkoumání hranic mezi jazykem a kulturou. Český lid* [online]. [cit. 2014-06-05] Dostupné z: <http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:aa71ce11-4611-11e1-8d1f-005056a60003&q=%C4%8Desk%C3%BD>

PŘÍLOHY

Seznam jazyků zmiňovaných v textu

Evropa

- 1 běloruština
- 2 britská angličtina
- 3 bulharština
- 4 církevní slovanština
- 5 čeština
- 6 dolnosrbština
- 7 francouzština
- 8 holandsština
- 9 hornosrbština
- 10 kašubština
- 11 makedonština
- 12 maltština
- 13 němčina
- 14 polština
- 15 portugalsština
- 16 rusínština
- 17 ruština
- 18 řečtina
- 19 slovenština
- 20 slovinština
- 21 srbochorvatština
- 22 staroslověnština
- 23 španělština
- 24 ukrajinština

Střední Východ a severní

Afrika

- 25 arabština
- 26 egyptština

Afrika jižní a Sahara

- 27 bubnové jazyky
- 28 hvízdavé jazyky
- 29 jorubština

Latinská Amerika a Karibská oblast

- 30 jamajská kreolština

Severní Amerika

- 31 americká angličtina
- 32 arapažština
- 33 hopijština
- 34 navažština

Východní a jižní Asie

- 35 barmština
- 36 čínština
- 37 hindština
- 38 mandarínský dialekt čínštiny
- 39 tibetština

Austrálie a Oceánie

- 40 havajskoanglická kreolština

Mapa jazyků zmiňovaných v textu

(Zdroj mapa: Slepá mapa světa. *Slepá mapa světa s hranicemi států* [online]. [cit. 2014-06-20] Dostupné z: <http://www.mapa-sveta.com/slepa-mapa-sveta>)

(Zdroj: vlastní zpracování)